

บทที่ ๓

อิทธิพลของพระเครื่องในสังคมไทย

ในบทที่ ๓ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่ต้องการศึกษา ได้แก่ พระเครื่องกับสังคมไทย วิธีการปฏิบัติต่อพระเครื่อง วิธีการสร้างพระเครื่องและอิทธิพลความเชื่อเรื่องพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ พระเครื่องในสังคมไทย

จากรายงานการวิจัยของ นิติ กสิโกศล^๑ พบว่า พระเครื่องนั้นสร้างขึ้นจากการผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธเป็นพิธีกรรมที่เรียกว่า “พุทธาภิเษก” โดยมีพระภิกษุที่สำเร็จอภิญญานั่งบริกรรมคาถาเพื่อบรรจุ พุทธคุณลงในพระเครื่อง ดังนั้นพระเครื่องที่ได้รับความนิยมและศรัทธามากนั้น ขึ้นอยู่กับวัตถุดิบ พิธีกรรม และที่สำคัญพระอาจารย์ต้องดีด้วยประกอบกัน

พระเครื่องได้รับความนิยมและศรัทธาจากบุคคลจำนวนมากพระเครื่องกลายเป็น ส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่า พุทธพาณิชย์ ทั้งนี้เพราะพระเครื่องเป็นที่นิยมในหมู่ผู้นิยม สะสม จนทำให้เป็นวัตถุมงคลที่มีค่าและราคา มีการเช่า มีการซื้อขายกันในบุคคลทุกระดับ มี ธุรกิจซื้อขายในสถานที่ที่เรียกว่า “ตลาดพระ” เช่น สนามพระท่าพระจันทร์และศูนย์พระเครื่อง ตามห้างสรรพสินค้าชั้นนำในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด

ความเชื่อและความศรัทธาในวัตถุมงคลที่เรียกว่าพระเครื่องและเครื่องรางของขลัง ต่างๆ ยังคงมีอยู่อย่างมั่นคง โดยเฉพาะพระเครื่องนั้นถือได้ว่าเป็นมรดกตกทอดมาในปัจจุบัน เพราะการมีพระเครื่องติดตัวนั้นเป็นทั้งขวัญและกำลังใจแก่ตนเอง

พระเครื่องที่ดีย่อมได้รับความนิยม เกิดศรัทธาเป็นความเชื่อมั่นและกำลังใจแก่ผู้ยึดถือในองค์พระเครื่อง และเชื่อในพุทธคุณที่จะสามารถคุ้มครองทรัพย์สินและความปลอดภัยให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ และยังเป็นเครื่องเตือนใจให้ทำแต่ความดี ละความชั่ว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การถือพระเครื่องให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เป็นความเชื่อและความนิยมที่ดำรง และเป็นวัฒนธรรม ไทยที่เป็นมรดกตกทอดควรแก่การอนุรักษ์

ตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ไม่มีหลักคำสอนเรื่องพระเครื่อง แต่ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ เกิดขึ้นจากความเชื่อและความเคารพในองค์พระเครื่อง อันเป็นสิ่งแทนพระพุทธรูป และอาจได้รับอิทธิพลจากความเชื่อของนิกายมนตรยาน ซึ่งเชื่อว่า อาจมีความเกี่ยวข้องกับแนวความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องอาถรรพเวทของศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องการสร้างพระเครื่องนี้มีปรากฏในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์ และจัดเป็นปรากฏการณ์วิทยาทางศาสนาประการหนึ่ง จึงทำให้ชาวพุทธในสังคมไทยเชื่อว่า พระเครื่องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถป้องกันอันตรายได้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายไสยศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อว่าพระเครื่องนี้ เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธรูปเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปของพระองค์เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ทำความดีต่อไป

^๑นิติ กสิโกศล, พระเครื่อง : ความเชื่อและค่านิยมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๘.

นักวิชาการพุทธศาสนาส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เรื่องพระเครื่อง แต่มีความเชื่อว่า พระรัตนตรัยมีพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่จริง และเชื่อในพระเครื่องว่า มีความขลังความศักดิ์สิทธิ์อยู่จริง แต่ก็ไม่แน่ใจว่าพระเครื่องที่ตนเองเชื่อว่ามีพลังขลังศักดิ์สิทธิ์อยู่จริงนั้นจะสามารถป้องกันอันตรายต่างๆ ได้ หรือมีพุทธคุณในด้านต่างๆ เช่น เมตตามหานิยม แคล้วคลาด คงกระพันชาตรี อยู่จริง รวมทั้งเชื่อว่า ความเชื่อเรื่องพระเครื่องนี้ไม่ใช่เรื่องนอกพุทธศาสนา และมีความสอดคล้องหรือสัมพันธ์กับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาในระดับพื้นฐาน อันจะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูง ต่อไป และยังมีความเชื่อว่า พระเครื่องนั้น จะยังคงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป^๒

คติความเชื่อในเรื่องราวของพระเครื่อง ได้ถือกำเนิดขึ้นในสังคมไทย ในช่วงที่เปิดประเทศรับตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การหลั่งไหลเข้ามาของกระแสตะวันตก แนวคิดแบบทุนนิยมได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม และความเชื่อในเรื่องราวทางศาสนา ทำให้โลกทัศน์และความคิดของคนไทยตั้งแต่ชนชั้น ปกครองลงมาถึงราษฎรมีมุมมองต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธรูป พระพิมพ์ต่างๆ พระพุทธเจ้าจากที่เคยได้เคย มองว่าเป็นเทพ ก็เปลี่ยนเป็นมนุษย์ธรรมดา ที่ดีกว่าผู้อื่นตรงที่ตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐ พระพิมพ์ต่างๆ พระพิมพ์จากที่เคยเป็นรูปเคารพสัญลักษณ์แห่งการทำบุญเพื่อหวังผลในชาติหน้า สืบพระศาสนา กลายมาเป็นการบูชาเพื่อความร่ำรวย จากที่เคยเป็นรูปเคารพสื่อถึงเทพศักดิ์สิทธิ์เป็นของสูงต้องสถิตในที่สมควรอย่างวัด เจดีย์ ก็กลับกลายเป็นรูปที่สื่อถึงมนุษย์ผู้หนึ่งที่ตรัสรู้ธรรม จึงเอา เข้าบ้านได้ ห้อยไว้ที่คอได้ วางขายได้ ตั้งแต่ในห้างใหญ่จนถึงแผงแบกเข็นดังที่เห็นในปัจจุบัน มีหน้าที่เป็นเครื่องรางด้วยซึ่งไม่เคยเป็นมาก่อน และได้รับความนิยมมากกว่าเครื่องรางอื่นๆ ที่มีอยู่เดิม การเล่นหาพระเครื่องซึ่งเริ่มมาจากพระพิมพ์โบราณตามกรุต่างๆ ก็ได้มาสู่การสร้างพระเพื่อเป็นพระเครื่องโดยตรง เป็นสินค้าที่มีการจัดสร้างโฆษณา มีการออกไปรับรองไม่ต่างจากสินค้าอื่น วิธีใช้ที่แสนง่ายแค่เอามาบูชา กราบไหว้ขอให้ช่วยคล้อยคลายในสิ่งที่ต้องการ ปรากฏการณ์พระเครื่อง ได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยที่ก้าวไปสู่ระบบทุนนิยมที่ทำให้สังคมมองเห็นความสำคัญของความมั่งคั่ง เงินตรา ทำให้แม้แต่ความเชื่อในทางศาสนาถูกปรับมาให้เข้ากับระบบทุนนิยม รูปเคารพทางศาสนาได้ถูกลดคุณค่าลงมาเป็นสินค้า และเป็นสังคมในระบบทุนนิยมที่สร้างรูปแบบ พิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมา อย่างเรื่องความเชื่อในเรื่องพระเครื่องในสังคมไทยที่เน้นมาบูชาเพื่อโชคลาภ ความร่ำรวย เป็นการแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อทางศาสนาในสังคมที่เปลี่ยนไป ในโลกทุนนิยม ที่คนกราบไหว้บูชาพระเครื่อง ก็เพื่อหวังผลที่เห็นได้ในปัจจุบันไม่ได้ตอบแทนในโลกหน้า ชาติหน้า แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมทุนนิยมที่มีการแข่งขันในเรื่องการแสวงหาความร่ำรวย ความมั่งคั่ง จึงต้องสร้าง ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสมาชิกแห่งสังคม ให้มีความหวังว่าตนจะอยู่รอดในสังคมดังกล่าว อีกทั้งคติความเชื่อในเรื่องพระเครื่องยังแสดงถึงคติ ค่านิยมแบบศักดินาที่ยังแฝงอยู่ในสังคมไทย ช่วยตอกย้ำอุดมการณ์ ๓ สถาบันหลัก ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไปพร้อมกับความเชื่อในเรื่องการแสวงหาความร่ำรวย ความมั่งคั่ง ของระบบทุนนิยมในสังคมไทย

๓.๒ วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่อง

^๒ พระมหาเชิด เจริญรัมย์, “พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีของนักวิชาการ พุทธศาสนา ในสถาบันอุดมศึกษา”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

การวธรรม หรือ ธรรมคือความเคารพ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ ความเคารพนี้ “นับเป็นสมบัติของอารยชน ด้วยอารยชนคือคนที่มีอารยธรรมย่อมมีความเคารพกันเป็นระเบียบ”^๓ การที่บุคคลจะนับถือ กราบไหว้ บูชา หรือลงมือกระทำการหนึ่งสิ่งใดลงไป หากมีความเคารพเป็นเบื้องต้นแล้ว สิ่งนั้นก็ย่อมส่งผลทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้กระทำอย่างเต็มที่ ความเจริญรุ่งเรือง และการได้รับสรรเสริญ ยกย่องมูทิตายินดี เป็นต้น ล้วนแล้วแต่อาศัยความเคารพเป็นที่ตั้งเช่นกัน พระพุทธองค์จึงทรงสรรเสริญความเคารพว่าเป็นมงคลแก่ชีวิต“เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ”^๔ วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่องคือความเคารพต่อพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์

เมื่อเกิดความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง แล้วว่าอาจจะใช้เป็นที่พักพิงป้องกันภัยและสามารถนำมาซึ่งโชคลาภ ความร่ำรวยเงินทองต่างๆ มีผู้พยายามเรียกศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนเกิดเป็นปรากฏการณ์ตอบสนองต่อกระแสความนิยม เริ่มจากการกำหนดว่าพระเครื่องจะมีรูปแบบเป็นอย่างไร หรือเป็นพระรูปใด องค์ใด ที่เห็นว่าเป็นที่นิยม เป็นความต้องการของผู้คนในสังคม พระเครื่องสร้างขึ้นในฐานะเป็นรูปเคารพบูชา เพื่อที่จะแสดงพุทธประวัติ ซึ่งการสร้างพระเครื่องหรือพระพิมพ์นั้น จะสร้างได้คราวละมากๆ และคติความเชื่อในด้านอานิสต์การสักการบูชา คือ การบูชาพระเครื่องหรือพระพิมพ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นเครื่องรางของขลังทำให้เกิดมีการสะสมพระเครื่องกันขึ้นเป็นจำนวนมาก และเรียกพระพิมพ์เหล่านั้นว่าพระเครื่องราง แต่ปัจจุบันเรียกเพียง พระเครื่อง ที่ได้จัดสร้างตามความนิยมในสังคมไทย ความนิยมในพระเครื่องของสังคมไทยนั้นสันนิษฐานว่าเริ่มตั้งแต่ประมาณรัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ หลังจากที่เกิดการสร้างพระกริ่งและนิยมในพระกริ่งขึ้นมา^๕ โดยเชื่อในพุทธคุณของพระกริ่งว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มีความขลังต่างๆ ประกอบทั้งมีค่าเล่าถือในเรื่องพุทธคุณของพระกริ่ง เช่น พระกริ่งปวเรศวร มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถรักษาโรคคอหอยคอตโรคริดได้ หรือแคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังนั้นจึงเกิดการใช้พระกริ่งในทำนองเป็นเครื่องรางของขลัง เช่น ใช้เพื่อป้องกันอันตรายต่างๆ เป็นต้น เมื่อเกิดกระแสความนิยมพระกริ่งกันมากขึ้นพระพิมพ์ซึ่งเป็นของมีอยู่มาแต่เดิม อันเป็นพระรูปของกระแสความนิยมพระกริ่งกันมากขึ้น พระพิมพ์ซึ่งเป็นของมีอยู่มาแต่เดิม อันเป็นพระรูปของพระพุทธเจ้าเหมือนกัน ก็เลยพากันยึดถือและเชื่อว่ามีมีความศักดิ์สิทธิ์ มีความขลังในลักษณะเดียวกันเหมือนพระกริ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้นแนวความเชื่อในพระพิมพ์ที่ว่าเป็เครื่องราง ก็ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ และมีการกล่าวถึงพุทธคุณในด้านต่างๆ ของพระเครื่ององค์นั้นองค์นั้นมากขึ้นเป็นลำดับ

อนึ่ง ชาวพุทธส่วนใหญ่เชื่อว่าความศักดิ์สิทธิ์หรือปาฏิหาริย์ของพระเครื่องนั้น เกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจ ๕ อย่าง คือ

^๓ บุญมา จิตจรัส, มงคล ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^๕ สืบตำรวจเอกชูชาติ อยู่เย็น, “การศึกษาวิเคราะห์ความศรัทธาและแนวทางปฏิบัติต่อพระเครื่องของเจ้าหน้าที่ตำรวจ สถานีตำรวจภูธรเมืองขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๑) พุทธานุภาพ คือ ความเชื่อมั่นในพระพุทธรูปคุณความบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวงของพระพุทธรูป ทรงประกอบด้วยพระบริสุทธิ์คุณพระมหากรุณาธิคุณและพระปัญญาคุณ

๒) ธรรมานุภาพ คือ พลังอำนาจของพระธรรมคำสอนของพระพุทธรูป โดยเฉพาะบทสวดมนต์ในพระสูตรต่าง ๆ เช่น เมตตสูตร รัตนสูตร เป็นต้น หรือที่เรียกกันว่า การสวดพระปริตร ซึ่งเชื่อกันว่าสามารถปัดเป่าอันตรายต่างๆ ได้

๓) สังฆานุภาพ คือ อำนาจของพระอริยสงฆ์ พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จนเกิดมีพลังจิตแก่กล้า ก็สามารถนำพลังมาใช้ในเรื่องเหล่านี้ได้

๔) บุญญานุภาพ คือ อำนาจของบุญกุศล คุณความดี หรือการทำความดีของบุคคลนั้นๆ

๕) เทวานุภาพ คือ อำนาจของเทวดาที่ชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปทุกองค์มีเทพรักษาอยู่รอบๆ ทั้ง ๕ ประการนี้สามารถทำให้เกิดพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ได้^๖

วิธีการทำการบูชา ๑) ทำการบูชาด้วยอามิส คือ บูชาด้วยดอกไม้มีดอกมะลิ ดอกบัว ดอกกระเจต และดอกกล้วยไม้ และที่สำคัญจะต้องมีรูป และเทียนประกอบด้วยทุกครั้ง ๒) ทำการบูชาด้วยการปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรภาวนา นำเอาหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ไปประพฤติและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด รักษาศีลและฟังธรรมทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา เพื่อระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย เป็นต้น^๗

พฤติกรรมที่แสดงออกถึงวิธีการบูชาและเคารพมี ๓ ประเภท คือ

๑) ทางกาย ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน หรือประกอบกิจใด ๆ ให้ตั้งอยู่ในอาการสำรวมเมื่ออยู่ต่อหน้าท่านหรือสัญลักษณ์ของท่าน

๒) ทางวาจา สรรเสริญยกย่องคุณงามความดีของท่าน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น มีการสวดมนต์สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และนำเอาความประพฤติดีปฏิบัติชอบของท่านเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามในการดำเนินชีวิต

๓) ทางใจ ระลึกรู้ถึงคำสั่งสอนของท่าน แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยความเคารพและเลื่อมใสอย่างยิ่ง^๘

พระเครื่องสิ่งเคารพสูงสุด ที่พึ่งอันประเสริฐของศาสนาพุทธ คือ พระรัตนตรัย อันประกอบด้วย พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ โดย "พระพุทธรูป" ทรงตรัสรู้ "พระธรรม" แล้วทรงสั่งสอนให้ พระสาวกได้รู้ธรรมจนหลุดพ้นตามในที่สุด ทรงจัดตั้งชุมชนของพระสาวกให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ด้วยการบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันระหว่าง ศิษยาภิธรรม และฝึกฝนตนเอง ให้หลุดพ้นเรียกว่า "พระสงฆ์" แล้วทรงมอบหมายให้พระสงฆ์ทั้งหลายเผยแผ่พระธรรม เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์โลกทั้งปวง วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่องคือความเคารพต่อ พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ ควรจะปฏิบัติดังนี้

^๖ พระมหาเชิด เจริญรัมย์, “พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีทัศนคติของนักวิชาการ พุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา”, **วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

^๗ พระมหาสรพลสิทธิ์ เนตวิโส (เนตรวงศ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการทำบุญในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

๑. วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่องเพื่อระลึกถึงพุทธานุสสติคุณของพระพุทธ

การปฏิบัติต่อพระเครื่องโดยการระลึกถึงพุทธานุสสติเป็นอารมณ์คือการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้แจ้งโลกเป็นสารถีแก่ผู้ควรแก่ได้ อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นเมื่อผู้ปฏิบัติระลึกถึงพระพุทธเจ้าเนื่อง ๆ ความกลัว ความสะดุ้ง หรืออาการขนพองสยองเกล้าที่เกิดขึ้นอยู่ก็จะหายไป^๙ คุณของพระพุทธเจ้านั้นมีมากมายไม่สามารถพรรณนาทั้งหมดได้ เมื่อกล่าว โดยย่อคือพระพุทธคุณ ๙ บทคือ อระหัง สัมมาสัมพุทธโ^{๑๐}วิชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อเนกตะโร ปุริสะทัมมะสาระกิ สัตถา เทวะมะนุสสานัง พุทโธภาคะวา^{๑๑}

พระพุทธคุณทั้ง ๙ นี้มีอานุภาพอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ทำให้ผู้ที่ได้ยินได้ฟังเกิด ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า บางท่านแสดงตนเป็นอุบาสก อุบาสิกาในพระพุทธศาสนา บางท่านได้บรรลุนิพพานตามสมควรแก่การปฏิบัติ^{๑๒} นี้เรียกว่า การปฏิบัติพุทธานุสสติ โดย อาศัยการระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นบาทฐาน พร้อมทั้งเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติปรารภ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ประกอบด้วยสติเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่งระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งกิจที่กระทำไว้นานแล้วและคำพูดที่พูดไว้นานได้ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ย่อมพิจารณา เห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย จึงได้บรรลุนิพพาน เป็นพระโสดาบัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ในปฐมสมณสังกาสสูตร

ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบซึ่งยืนยันถึงวิสัยความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์ สามารถหยั่งรู้ สัจธรรม เข้าถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียร พยายามของมนุษย์เอง มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้เจริญงอกงามขึ้นได้ทั้งในด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์ กับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้แก่กล้าขึ้นในจิตใจ ทั้งในด้านปัญญา ความรู้คิดเหตุผล จนสามารถหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดบีบคั้นที่เรียกว่า กิเลสและกองทุกข์ ทำทุกข์ให้สิ้นไป ประสบความเป็นอิสระดีงามเลิศล้ำสมบูรณ์ได้และในการที่จะเข้าถึงภาวะเช่นนี้ย่อมไม่มีสัตว์วิเศษใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นโดยชื่อว่า เทวะ มาร หรือพรหม ที่จะเป็นผู้ประเสริฐมี ความสามารถเกินกว่ามนุษย์ซึ่งมนุษย์จะต้องหันไปหา หรือวิโรเพื่อขออุทธานุภาพดลบันดาล อนึ่ง บุคคลผู้ฝึกตนจนลุล่วงถึงภาวะนี้แล้วย่อมมีคุณความดี พิเศษมากมาย ซึ่งสมควรดำเนินตาม และเมื่อมนุษย์มั่นใจในความสามารถที่จะทำเช่นนั้นได้ก็ควร พยายามปฏิบัติสร้างคุณ ความดีพิเศษให้มีขึ้นในคน หรือปฏิบัติให้เข้าถึงธรรมที่บุคคลต้นแบบนั้น ได้ค้นพบและนำมาแสดง

^๙ ติวรายละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๔/๓๔๑.

^{๑๐} ติวรายละเอียดยใน พระพุทธโฆสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔๔.

^{๑๑} อง.ฉก.ก. (บาลี) ๒๒/๑๐/๒๗๕., อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๑.

^{๑๒} ติวรายละเอียดยใน พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปัญญา), มหานมัสการ, (นครปฐม : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วน จำกัด ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๐). หน้า ๓๐.

ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน จึงควรตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ให้มาก รำลึกถึงคุณพระพุทเจ้าอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติปฏิบัติตาม ในปัจจุบัน แม้พระพุทเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม การแสดงความเคารพพระพุทเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ สิ่งที่สำคัญที่สุดว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ดังพระพุทพจน์ว่าผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม^{๑๓} หมายความว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระองค์ ชื่อว่าเป็นผู้เคารพพระพุทเจ้าด้วย และนอกจากนี้แล้วการเคารพสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทเจ้า คือพระพุทธรูป ก็ถือว่าได้แสดงความเคารพพระพุทเจ้าเช่นกัน แต่เป็นที่น่าสนใจว่า ในสังคมปัจจุบัน การสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญต่าง ๆ มักจะเน้นไปในด้านพุทธพาณิชย์มากเกินไป จะเห็นได้ว่า ผู้คนจะให้ความสำคัญเรื่องนี้น่ามากกว่าการปฏิบัติธรรม บางครั้งดูเหมือนเป็นการไม่เคารพในพระพุทเจ้า เช่น การวางพระพุทธรูปขายตามพื้นดินบ้าง วางในที่ที่ไม่เหมาะสมไม่ควรบ้าง ถือเป็นการไม่ให้ความเคารพอย่างยิ่ง โดยมากจะมองเห็นเป็นเพียงวัตถุหนึ่งที่มีราคาขายได้เมื่อให้ความสำคัญเรื่องราคาที่แพงและของหายาก จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่นการลักขโมยพระพุทธรูปตามวัดและสถานที่ต่าง ๆ มาขาย จนในที่สุดเมื่อตำรวจจับได้ก็ต้องติดคุกติดตาราง แต่การกระทำผิดในลักษณะนี้มีโทษไม่หนักเท่าที่ควร จึงทำให้ผู้ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้ไม่หลาบจำ น่าจะมีการออกกฎหมายที่ชัดเจนและหนักกว่านี้อีก เพราะพระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทเจ้า เมื่อเห็นพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่ไหนและมีคนสักการะเคารพ นับถือ แสดงให้เห็นว่ามีพระพุทศาสนาอยู่ที่นี่ ดังนั้น จึงควรตระหนัก เคารพ สักการะ นับถือ และระลึกถึงคุณของพระพุทเจ้าด้วยความเคารพจริง ๆ มิใช่เสแสร้งแกล้งทำหรือทำความเคารพเพื่อให้คนอื่นรู้ว่าตนเองก็มีความเคารพเช่นกันแต่มีได้แสดงความเคารพด้วยความจริงใจ สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรปฏิบัติ ก็คือการปฏิบัติตามธรรมของพระพุทเจ้า เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการเคารพพระพุทเจ้าด้วยนั่นเอง

ถ้าชาวพุทที่ปฏิบัติได้ชื่อว่าสักการะ เคารพ บูชา พระพุทเจ้าอย่างยั้งและการปฏิบัติบูชา ก็เป็นการบูชาที่พระพุทเจ้าทรงสรรเสริญเป็นการปฏิบัติที่เกิดเพราะแรงศรัทธา เช่นการสมาทานศีล ๕ การรักษาศูโบสถ การเจริญภาวนาส่งเหล่านี้เป็นการบูชาที่ชาวพุทควรกระทำอย่างแท้จริงเพราะผลที่เกิดจากการปฏิบัติย่อมมีแก่ผู้ปฏิบัติเอง เป็นประโยชน์โดยตรงส่งผลให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ไม่มีการเบียดเบียนกันและกันและเป็นประโยชน์ในโลกหน้าอีกด้วย^{๑๔} มวลชนนับถือบุคคลหรือวัตถุสิ่งใดก็ทำการบูชาสักการะ เคารพบุคคลหรือวัตถุอย่างนั้นโดยหวังว่าจะเป็นความดี ความเจริญแก่ตน แต่ผลที่จะพึงได้รับตอบย่อมอยู่ที่บุคคลผู้ได้รับบูชาถ้าบุคคลผู้ได้รับบูชาเป็นปุซารบุคคล

^{๑๓} ส.บ. (บาลี) ๑๗/๘๗/๔๖., ส.บ. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๙.

^{๑๔} พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชา ในพระพุทศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ท่านผู้ควรบูชาย่อมสามารถให้เกิดผลแก่ผู้บูชาได้ตามสถานะและโอกาส ถ้าบูชาบุคคลผู้ขาดคุณสมบัติการบูชาก็ไร้ผล ถ้าบูชาหรือทำถูกต้องตามหน้าที่ก็นับว่าเป็นคุณงามความดีแก่ตน^{๑๕}

๒. วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่องเพื่อระลึกถึงธัมมานุสสติคุณของพระธรรม

การปฏิบัติต่อพระเครื่องโดยการระลึกถึงธัมมานุสสติเป็นอารมณ์คือการระลึกถึงคุณของ พระธรรมว่า พระธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเองไม่ประกอบด้วย กาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน เพราะว่า เมื่อระลึกถึงพระธรรมอยู่เนื่อง ๆ ความกลัว ความสะดุ้ง หรืออาการขนพอง สยองเกล้าที่เกิดขึ้นอยู่ก็จะหายไป^{๑๖}

การระลึกถึงในหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้คือสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือด้วยหลักธรรมในหมวดใดหมวดหนึ่งใน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นก็ได้เช่นเดียวกัน อรรถกถาจารย์ ได้กล่าวถึงคุณทั้งหลายของปริยัติธรรม และโลกุตตรธรรม ไว้เป็นภาษาบาลีในการระลึกถึง พระธรรมไว้ดังนี้คือ

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ^{๑๗} มีเรียกว่า การปฏิบัติธัมมานุสสติ โดยอาศัยการ ระลึกถึงคุณของพระธรรมเป็น บาทฐานพร้อมทั้งเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติปรารถนาสติปัฏฐาน ๔ ประการ ประกอบด้วยสติเครื่องรักษา ตัวอย่างยิ่งระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งกิจที่กระทำไว้ นานแล้วและคำพูดที่พูดไว้นานได้ ย่อมพิจารณา เห็นภายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ย่อม พิจารณาเห็นเวทนาใน เวทนาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มี ความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย จึงได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ในปฐมสรณานิสกาสสูตร

ทั้งความจริงและความดีงาม ที่บุคคลต้นแบบซึ่งเรียกว่า พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้นั้น ว่า เป็นสิ่ง ที่พระองค์ได้ปฏิบัติเห็นผลประจักษ์กับตนเองก่อน เรียกว่าค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศ เปิดเผยไว้ ธรรมนั้นเป็นสภาวะดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน เป็นกฎเกณฑ์อันแน่นอน คือนิยามแห่ง เหตุและผล อย่างที่เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ไม่ขึ้นกับการอุบัติของตถาคต คือไม่ว่าจะ มีการค้นพบ หรือไม่ เป็นกลาง เทียงธรรมต่อทุกคน ทำลายต่อปัญญาและการเพียรพยายามฝึกรอบมตนของมนุษย์ บุคคลทุกคนเมื่อพัฒนาตนให้พร้อม มีปัญญาแก่กล้าพอแล้ว ก็รู้และรู้ได้ประจักษ์กับตน เมื่อรู้หรือ บรรลุแล้ว ก็สามารถแก้ปัญหา ดับทุกข์หลุดพ้นเป็นอิสระได้จริง

การแสดงความเคารพพระธรรมนั้น มีวิธีการปฏิบัติหลายอย่างด้วยกัน เช่น เมื่อมีโอกาสฟัง ธรรมก็ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ไม่นั่งหลับ ไม่ซุกหรือขีดพื้นเล่นในขณะที่นั่งฟังนอกจากนี้แล้ว หนังสือ พระไตรปิฎกซึ่งเป็นที่บรรจุรวบรวมทั้งหลักธรรมและวินัยไว้ ไม่ควรวางไว้ในที่ต่ำ การตีความหมาย หลักธรรมที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักการจริงถือเป็นการไม่เคารพต่อพระธรรม การสวดมนต์ไหว้พระสวด

^{๑๕} สมเด็จพระวันรัต, **ประชุมพระธรรมเทศนา**, พิมพ์เป็นที่ระลึกพิธีเปิดอาคารหอสมุดสมเด็จพระ . ว.พ.ต., (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ปริ้นแอนพม์ลิซซิง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ รัตน, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์(อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๓๖๙.

ทำนองที่เล่นที่จริง ก็ถือเป็นการไม่เคารพพระธรรมและเป็นการดูหมิ่นพระธรรมด้วย ซึ่งในอนาคตผู้ที่ไม่รู้เนื้อหาแห่งธรรมอย่างแท้จริงก็จะเขวตามไปด้วย เมื่อมองในสังคมปัจจุบัน จากกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมพุทธ มีกรณีเรื่องการตีความหมายหลักธรรมผิด และเรื่องการวิจารณ์หลักธรรมในทางเสียหายเกี่ยวข้องอยู่เสมอ เช่น กรณีสันตโตศก กรณีธรรมกาย ถ้าเรานึกถึงความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมก็ควรที่หันหน้ามาช่วยกันแก้ปัญหาให้ได้ก่อน เพราะมิเช่นนั้น ปัญหา ก็จะยิ่งบานปลาย หลักธรรมก็จะยิ่งผิดเพี้ยนไปเยอะ จนในที่สุดไม่รู้ว่หลักธรรมข้อไหนเป็นข้อเท็จจริง พึงพิจารณาจากกรณีที่ภิกษุรูปหนึ่งกล่าวจ้วงจาบพระธรรม พระมหากัสสปเถระมองเห็นความเสื่อมเสีย และความไม่ตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมจะเกิดขึ้นในอนาคตจึงให้มีการสังคายนาธรรมวินัยขึ้น ดังนั้น เรื่องความเคารพในพระธรรมจึงเป็นเรื่องควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่า ในหลักเสขียวัตถว่าด้วยมารยาทการแสดงธรรมนั้น ชี้ให้เห็นชัดว่าเมื่อจะแสดงธรรมก็แสดงโดยเคารพ เมื่อจะศึกษาที่ศึกษาโดยเคารพ เมื่อจะอธิบายหรือตีความหมาย ก็ควรให้เป็นไปตามหลักความถูกต้องแท้จริง ผู้ที่มีความเคารพพระธรรมย่อมจะประสบผลสำเร็จในชีวิต เพราะธรรมะย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว และผู้ประพฤติธรรมโดยเคารพย่อมอยู่เป็นสุข

๓. วิธีปฏิบัติต่อพระเครื่องเพื่อระลึกถึงสังฆานุสสติคุณของพระสงฆ์

การปฏิบัติต่อพระเครื่องโดยการระลึกถึงสังฆานุสสติเป็นอารมณ์คือการระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำ อัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก เพราะว่า เมื่อพวกระลึกถึงพระสงฆ์อยู่เนื่อง ๆ ความกลัว ความสะดุ้ง หรืออาการขนพองสยองเกล้าที่เกิดขึ้นอยู่ก็จะหายไป^{๑๘} พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงคุณทั้งหลายของพระสงฆ์ ไว้เป็นภาษาบาลีให้ระลึกถึงไว้ดังนี้คือ

สุปฏิปันโน อุชุปฏิปันโน ญายะปฏิปันโน สามิจิปฏิปันโน อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิณเวยโย^{๑๙} อัญชลีกะระณียो อนุตตરัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสะ^{๒๐} นี้ เรียกว่า การปฏิบัติสังฆานุสสติ โดยอาศัยการระลึกถึงคุณของพระสงฆ์เป็นบาทฐานพร้อม ทั้งเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติปารามาสติปฏิฐาน ๔ ประการ ประกอบด้วยสติเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่งระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งกิจที่กระทำไว้นานแล้วและคำพูดที่พูดไว้นานได้ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสใน โลกเสียได้ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียจึงได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันดังที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ ในปฐมสรณานิสังกสูตร

การปฏิบัติโดยการระลึกถึงพระรัตนตรัยจัดเป็นการเจริญสมณธรรมฐาน แต่ใช้เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาได้พระพุทธเจ้าทรงตรัส เวยยากรณภาชิตเป็นคาถา ประพันธ์ไว้ดังต่อไปนี้คือ สาวก

^{๑๘} ฎรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๒.

^{๑๙} ฎรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์(อาทาสภมมาเถระ), หน้า ๓๗๙.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๐.

ทั้งหลายอยู่ในปากดี อยู่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี พึงระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความกลัวจะไม่มี ถ้าไม่ระลึกถึงพระพุทธรูป ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้องอาจกว่านรชน พึงระลึกถึงพระธรรม^{๒๑} ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ ถ้าไม่ระลึกถึงพระธรรม ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ พึงระลึกถึงพระสงฆ์ผู้เป็นนาบุญไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่าเมื่อระลึกถึง พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์อยู่ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ความขนพองสยองเกล้าจะไม่มี^{๒๒}

การระลึกถึงพระรัตนตรัยโดยการระลึกแบบพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติเป็นบาทฐานในการปฏิบัติ ย่อมมีอานิสงส์เป็นผู้ที่มีความเคารพ ยำเกรงใน พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ย่อมบรรลุถึงซึ่งความไพบลูด้วยสติ ไพบลูด้วยปัญญา ไพบลูด้วยด้วยบุญ เป็นผู้มากไปด้วยปิติและปราโมทย์ เป็นผู้กำจัดเสียได้ซึ่งโทษภัยอันน่ากลัว เป็นผู้สามารถอดกลั้นได้ต่อทุกขเวทนา ย่อมได้ความมั่นใจว่าอยู่ร่วมกับพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ถึงคราวที่ประจวบเข้ากับสิ่งที่จะพึงล่วงละเมิดหิริและโอตตปละย่อมปรากฏเป็นเสมือนพระรัตนตรัยอยู่ต่อหน้า^{๒๓}

ดังนั้นบุคคลผู้บำเพ็ญพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติเป็นบาทฐานใน การปฏิบัติ จะเป็นผู้ที่มิมีปัญหาตึงซึ่งมีอานุภาพอันยิ่งใหญ่สามารถบรรลุธรรมเป็น อริยบุคคล ๔ จำพวกได้ ดังกรณีของเจ้าสรณานิสาทายะ^{๒๔} เป็นผู้บำเพ็ญในการเข้าถึง พระรัตนตรัยเป็นบาทของปฏิบัติจนบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันดังในพระสูตร

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจในสงฆ์ คือ ชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่ามนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะ บรรลุความจริงความดีงามสูงสุดได้อย่างบุคคลต้นแบบ แต่ชุมชนหรือสังคมนั้นจะมีขึ้นได้เป็นไป ได้ก็ด้วยการยอมให้ธรรม คือความจริงความดีงามปรากฏผลประจักษ์ออกมาทางบุคคลด้วยการ ปฏิบัติ ชุมชนหรือสังคมนี้ ย่อมประกอบด้วยบุคคลทั้งหลายผู้ฝึกปรือ ศึกษาซึ่งมีความสูงส่งอมแก่กล้าไม่เท่ากัน ก้าวหน้าองงามในระดับแห่งพัฒนาการต่าง ๆ กัน แต่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีหลักการร่วมกัน คือมีธรรมเป็นแกนร่วม มีธรรมเป็นเครื่องวัด เป็นที่รองรับผลประจักษ์ และเป็นที่แสดงออกของธรรม จึงเป็นชุมชนที่มีความดีงามน่าชื่นชม ควรเชิดชูรักษาและเข้าร่วม เพราะเป็นสังคมที่มีสภาพเอื้ออำนวยมากที่สุดแก่การที่จะดำรงธรรมให้สืบต่อไว้ในโลก เป็นแหล่งแพร่ขยายความดีงามและประโยชน์สุขแก่โลกการแสดงความรักในพระสงฆ์ มีข้อที่น่าคิดหลายอย่าง เพราะแม้แต่พระอริยบุคคลที่เป็นคุณุหัตถ์ย่อมต้องกราบไหว้แสดงความเคารพพระสงฆ์แม้ที่เป็นปุถุชน ด้วยเหตุผลเกี่ยวกับธรรมหรือเพื่อเชิดชูธรรมนั่นเอง

สรุปความเชื่อเช่นนี้อยู่ในลักษณะการพิจารณาว่าพระเครื่องเป็นสัญลักษณ์ใช้ติดตัว เพื่อระลึกถึงพระพุทธรูป มีไว้เพื่อให้เกิดพุทธานุสสติ ทำให้จะทำสิ่งใด ๆ ก็ทำไปด้วยสติระลึกถึงคำสอนของพระพุทธรูป มีสติก่อนทำสิ่งทั้งหลายในวิถีชีวิต ในงานหรือกิจกรรมใด ๆ

๓.๓ วิธีการสร้างพระเครื่อง

^{๒๑} ฎรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๒.

^{๒๒} ฎรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๙/๓๖๓.

^{๒๓} ฎรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์(อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๓๖๘ - ๓๘๔.

^{๒๔} ฎรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๑/๕๒๙.

๑) ความหมายของพระเครื่อง

คำว่า พระเครื่อง (Buddha Image Amulet) มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พระเครื่อง หมายถึง พระพิมพ์ที่ลงพระพุทธรูปและรูปพระเกจิ (พระสงฆ์) โดยพระกรุนั้นมักพบ ตามซากห้อยแขวนคอ พระเครื่องมีทั้งรูปพระพุทธรูปและรูปพระเกจิ (พระสงฆ์) โดยพระกรุนั้นมักพบ ตามซากโบราณสถาน ในองค์เจดีย์ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏว่าผู้สร้างเป็นใครแต่ก็สามารถระบุอายุสมัย การสร้างได้จากรูปแบบศิลปะที่ปรากฏ องค์พระมักเป็นพระพุทธรูปที่มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน สำหรับ พระเครื่องที่พระเกจิสร้าง จากหลักฐานพบว่าเริ่มในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างเพื่อแจกจ่ายหรือบรรจุ กรูไว้ภายหลังมีการเปิดกรุพระจึงแพร่หลายออกมา มีทั้งทำเป็นรูปพระพุทธรูปและรูปพระเกจิ นั้นๆ รวมทั้งสร้างด้วยวัสดุที่มีความหลากหลาย^{๒๕}

คำว่า “พระเครื่อง” กร่อนมาจากคำว่า “พระเครื่องรางของขลัง” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการสร้างพระพิมพ์ว่ามีความหมายไปในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นพระเครื่องจึงอาจนับเป็นวัตถุมงคลได้อีกประเภทหนึ่ง แต่เป็นวัตถุมงคลที่แสดงรูปพระนั่นเอง และเชื่อกันว่าคำว่า “พระเครื่อง” เป็นคำใหม่ที่ใช้กันไม่นาน เพราะในจารึกแผ่นลานทองที่พบในกรุพระปรางค์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.สุพรรณบุรี และจารึกแผ่นลานเงินของกรุวัดพระบรมธาตุนครชุม จ.กำแพงเพชร ยังใช้คำว่า “พระพิมพ์” อยู่^{๒๖}

คำว่า “พระเครื่อง” มีผู้รู้ให้ความหมายว่าเป็นคำที่มาจากคำว่า “พระเครื่องราง” (หรือมาจากคำว่า “เครื่องรางของขลัง” เป็นคำที่นำคำว่า “เครื่องราง”^{๒๗} มารวมกับพระเพื่อรวม เป็นคำที่มีความหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เพราะเครื่องรางเป็นของที่นับถือว่าป้องกันอันตรายที่สำเร็จ ด้วยรางหรือรื่อง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน) เมื่อรวมกับคำว่าพระแล้วเครื่องป้องกันภัย อันตรายก็น่าจะเป็นพระ ไม่จำเป็นต้องมีรางหรือรื่องอีกต่อไป คำว่า “พระเครื่องราง” จึงถูกเรียก ใหม่ว่า “พระเครื่อง” มาโดยตลอด

มีผู้รู้ให้ความหมายเครื่องรางว่าเป็นคำที่มาจาก “เครื่องราง” มากกว่า เพราะหมายถึง เครื่องที่ใช้เกี่ยวกับโชคลาง เพราะดั้งเดิมนั้นมนุษย์ทำของเช่นนี้ขึ้นมาเพื่อป้องกันเหตุภัยที่เรียกว่า “ลาง” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายว่าลางดีและร้าย^{๒๘} เนื่องจากเครื่องรางเป็นสิ่งที่ทำจากวัตถุหรือวัสดุต่างๆ และมีอานุภาพ จึงเรียกรวมๆ กัน ว่า “เครื่องรางของขลัง”

จากเครื่องรางของขลังมาเป็นพระเครื่องรางก็น่าจะด้วยเหตุผลเดียวกันที่มนุษย์ต้องการเครื่องป้องกันภัยอันเกิดจากการกระทำของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ ด้วยวิธีการ ที่

^{๒๕} บุศรา สว่างศรี. “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙).

^{๒๖} บุศรา สว่างศรี. “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖.

^{๒๗} พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์และ ถาวร เกียรติทับทิว, พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย, (สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

^{๒๘} พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์และ ถาวร เกียรติทับทิว, พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย, หน้า ๗.

เป็นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ หากแต่เปลี่ยนจากสัญลักษณ์อื่นๆ มาเป็นพระพุทธรูป หรือพระเกจิอาจารย์ต่างๆ แทน โดยมีการประจักษ์จากพลังจิตของผู้มีฤทธิ์เช่นเดียวกัน^{๒๙}

อิทธิพลของพระเครื่องทางด้านคติความเชื่อในสังคมไทยนั้นจะเห็นได้ว่า พระเครื่องเป็นส่วนที่ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนา และการเผยแผ่ธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องเปี่ยมประเสริฐ จากการที่ในช่วงแรกยังไม่มีพระเครื่องแทนองค์พระบรมศาสดาของชาวพุทธ แต่เมื่อได้มีการสร้างเพื่อให้หมู่พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชาแล้ว นับแต่นั้นมาทำให้วิชาไสยศาสตร์ เริ่มเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นต่อพระพุทธศาสนา และเมื่อพระเครื่องทั้งหลายกลายมาเป็นพระบูชาและพระเครื่องพระสงฆ์สาวกที่เดิมต้องทำหน้าที่ประกาศศาสนธรรมเพียงประการเดียว ก็ได้มาเป็นผู้ใช้พลังปลุกเสกสร้างพระบูชา เจริญ ตะกุด น้ำพระพุทธรูปและสักยันต์ลงบนหน้าทอง แทนการมุ่งประกาศศาสนา แต่บางครั้งก็เป็นการสนองความต้องการของสังคมที่ต้องการที่พึ่งอันเป็นรูปธรรม^{๓๐}

๒) ประวัติและความเป็นมาของพระเครื่อง

พระเครื่อง หรือพระเครื่องราง คือพระพิมพ์ต่างๆ อาจจะเป็นผง ดิน โลหะ ที่ทรงคุณวิเศษ อันวิเศษได้จัดสร้างขึ้น มา เพื่อให้พกพาติดตัวได้สะดวก พระเครื่องรางมีคุณวิเศษหลายประการมีอานุภาพอิทธิปาฏิหาริย์เช่น เมตตามหานิยม คงกะพันชาตรี แคล้วคลาด เป็นต้น พระเครื่องรางจะมีอานุภาพความศักดิ์สิทธิ์เฉพาะผู้เลื่อมใส พกติดตัวไปในที่ต่างๆ ทุกโอกาส เป็นกำลังพลังทางจิต เกิดความเชื่อมั่นในพระบรมพุทธานุภาพ ส่งผลให้ผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เจริญรุ่งเรืองด้วย อายุ วรรณะ

ผู้จัดสร้างพระเครื่องขึ้นมาก็มุ่งจะพัฒนาการทางพุทธศาสนา ผู้ใดมีพระพิมพ์พระเครื่อง ก็จะไปสักการบูชาระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขออานุภาพศักดิ์สิทธิ์มาคุ้มครองตนน้อม รับคำสอนมาประพฤติปฏิบัติ นอกจากนั้นยังเป็นเครื่องสนับสนุนส่งเสริมกำลังใจได้ทั้งในทางดี และทางชั่ว เป็นเครื่องจรรโลงใจให้กล้าแข็ง เป็นที่พึ่งอิสรฐานเป็นที่พึ่งความปรารถนาของความ สัมฤทธิผล เป็นสิริมงคลแก่ผู้สักการบูชา พระเครื่องจึงเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนเชื่อมั่นนับถือกันมา ตั้งแต่ครั้งโบราณ พกพาพระเครื่องเพื่อให้ป้องกันตัว แคล้วคลาด และ เป็นเสน่ห์มหานิยม

พระเครื่องพระพิมพ์ของเก่าสมัยโบราณ เกิดขึ้นภายหลังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพานแล้วไม่นานนัก มีการสร้างพระพุทธรูปด้วยวิธีทำแบบพระพุทธรูป แล้วกดแบบลง บนผ้าหรือทำเป็นรูปองค์พระ ประดับด้วยลวดลายต่างๆ

มูลเหตุที่ได้ทำพระพิมพ์ขึ้นมาจากสังเวชนียสถานแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสี่แห่ง คือ ตำบลที่ประสูติในเมืองกบิลพัสดุ์ ตำบลพุทธคยา สถานที่ตรัสอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเมืองพาราณสี สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา และที่เมืองกุสินารานครสถานที่ เสด็จดับขันธปรินิพาน โดยที่พระพุทธองค์ได้เคยมีพระดำรัสไว้เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพานว่า ผู้ใดต้องการเห็นตถาคตแล้วก็ให้ไปกราบไหว้บูชาเพื่อเป็นการแสดงธรรมสังเวชนียสถานทั้งสี่แห่งนั้น และโดยที่มีสังเวชนียสถานเกิดขึ้น จึงได้เกิดมีปูชนียสถานและทำเครื่องหมายแสดงไว้ให้เห็น ดังเช่นที่เสด็จดับขันธปรินิพานก็ได้สร้างพระสถูปขึ้นไว้ในเมืองกุสินารานคร สถานที่แสดงปฐมเทศนาก็ได้สร้างรูปเสมาธรรมจักรพร้อมกางคู้หนึ่งในเมืองพาราณสี สถานที่ตรัสรู้ก็ใช้ต้น

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘

^{๓๐} พระมหามานตรี วรลภ, “อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒).

โพธิ์ที่เคยประทับอยู่เป็นเครื่องหมายในเมืองพุทธคยาส่วนสถานที่ประสูตินั้น ยังไม่ปรากฏชัดว่าได้สร้างเครื่องหมายใดไว้นั่นอน บ้างก็ว่าสร้างพระพุทธรูป บ้างก็ว่าสร้างรูป พระนางสิริมหามายา ประทับยืนบนดอกบัวหรือมีช้างอยู่สองข้าง เป็นต้น

ต่อมาเมื่อเห็นว่าการเดินทางไปกราบไหว้บูชา ณ สถานที่สังเวชนียสถานทั้งสี่ ค่อนข้างลำบาก ในการเดินทางไปกลับ จึงได้คิดอ่านทำเป็นพระพิมพ์ขึ้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒ เป็นต้นมา ขึ้นแรกก็พิมพ์ลงบนผ้าก่อนสันนิษฐานว่าคงมีพิมพ์เพียงสี่ปางคือ ปางประสูติ ปางตรัสรู้ ปางปฐมเทศนา และปางปรินิพพาน มีวัตถุประสงค์เพื่อมอบแก่พุทธบริษัทที่ไปบูชาสังเวชนียสถานทั้งสี่ ต่อมาคงเห็นว่าการพิมพ์ลงบนผ้าไม่คงทนถาวร จึงใช้ดินและวัตถุต่างๆที่คงทนกว่ามาใช้แทน จนในที่สุด จึงใช้โลหะต่างๆ มาสร้างขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้พระพิมพ์นั้นๆไว้กราบไหว้บูชาแทนการเดินทางไปยังสังเวชนียสถานทั้งสี่แห่ง ซึ่งการเดินทางไม่สะดวก

พื้นฐานของการสร้างพระเครื่องมีมานานตั้งแต่สมัยโบราณ ที่อ้างอิงได้ชัดเจนก็ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระมหาเถระผู้ใหญ่หลายรูปล้วนมีส่วนสร้างพระเครื่องจนเป็นที่รู้จักกันดี อาทิ สมเด็จพระสังฆราช (สุก) ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชสุกโกเถื่อนวัดพลับ หรือวัดราชสิทธิารามในปัจจุบัน ได้ทรงสร้างพระวัดพลับอันเลื่องชื่อ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆษิตาราม ตามประวัติท่านเป็นศิษย์สมเด็จพระสังฆราชสุกก็ได้สร้างสมเด็จพระโตที่โด่งดังมากจนได้รับการขนานนามว่า พระสมเด็จพระของท่านเป็นจักรพรรดิแห่งวงการพระเครื่องและเป็นพระเครื่องที่มีราคาสูงที่สุดในปัจจุบัน สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีสถเทว) ทรงสร้างพระกริ่งวัดสุทัศน์ฯ ที่ขึ้นชื่อ และในปัจจุบันองค์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระเมตตาประทานอนุญาตให้สร้างพระเครื่องของพระองค์ท่านขึ้นหลายรุ่น และยังทรงพระเมตตาเสด็จเป็นประธานจุดเทียนชัยอธิฐานจิตในการสร้างพระเครื่องของวัดอื่นๆ ตามที่ได้รับอาราธนาทูลเชิญเสด็จอีกบ่อยครั้ง

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า การสร้างพระเครื่องมิใช่เป็นเรื่องแปลก เป็นเรื่องของศรัทธา เป็น เรื่องของการบุญการกุศลที่ได้รับการอนุโมทนา และคงด้วยเหตุดังกล่าวนี้องค์ที่ทำให้การสร้างพระเครื่องแพร่หลาย และได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางทั้งที่เป็นพระเก่าและพระที่สร้างขึ้นใหม่

๓) พระเครื่องและเครื่องรางของขลัง

พระเครื่องราง เป็นคำเก่าที่กล่าวถึงพระเครื่องเพื่อให้เข้าใจว่าหมายถึงพระองค์เล็กๆ สำหรับนำติดตัวไปบูชา ภายหลังพูดและเขียนสั้นลงเป็น “พระเครื่องฯ” ปัจจุบันเรียกกันสั้นๆว่า “พระเครื่อง” เพื่อแสดงความแตกต่างจากพระบูชาและเครื่องรางของขลัง ซึ่งหมายถึงวัตถุมงคลอีกประเภทหนึ่ง พระเครื่องและเครื่องรางของขลังที่คนไทยนิยมเรียกรวมว่า วัตถุมงคล สามารถ จำแนกประเภทได้ ดังนี้

๑. พระเครื่อง เป็นวัตถุมงคลที่เป็นรูปพระ มีทั้งพระพุทธรูป พระสงฆ์ทำด้วยโลหะ และมีใช้โลหะ ความแตกต่างอาจแยกได้เป็น

๑.๑ พระกรุ มีอายุค่อนข้างเก่าพบตามซากปูชนียสถาน และในองค์เจดีย์ต่างๆ ส่วนมากไม่ทราบว่าเป็นใคร องค์พระมักเป็นพระพุทธรูป เนื้อพระมีทั้งชิน ดินเผา ตะกั่ว รูปพระมีศิลปะสอดคล้องกับยุคสมัยซึ่งแสดงความเก่าแก่ให้เห็นได้ชัดเจน

๑.๒ พระเกจิอาจารย์สร้าง เท้าที่ปรากฏในปัจจุบัน มีอายุหลังการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา คือ ไม่เกิน ๒๐๐ ปี ทราบตัวผู้สร้างขึ้นเพื่อแจกจ่าย หรือสร้างแล้วบรรจุกรุไว้ ภายหลังเปิดกรุหรือกรุแตก พระจึงแพร่หลายออกมา องค์พระมักเป็นรูปพระพุทธรูป หรือ พระพุทธรูปที่โด่งดัง เช่น พระพุทธรูปชินราชหลวงพ่อโสธร หรือ ไม่ก็เป็นรูปองค์พระเกจิอาจารย์ที่สำคัญในอดีต เช่น หลวงพ่อทวด ตลอดจนเป็นรูปของพระเกจิอาจารย์ผู้สร้างเอง เนื้อพระมีทั้ง ดินเผา เนื้อวาน เนื้อผง และเนื้อโลหะ เช่น นวโลหะ ชิน ตะกั่ว เงิน ทองคำ ทองแดง ทองเหลือง และ โลหะผสม มีประวัติทราบได้ว่าพระอาจารย์ท่านใดเป็นผู้สร้าง รูปแบบของพระประเภทนี้มีทั้งพระ เครื่อง และเหรียญมากมายหลายแบบ

๒.เครื่องราง คือวัตถุที่ไม่ใช่พระเครื่อง เช่น ตะกรุด พิสมร ทำด้วยใบลานรูปสามเหลี่ยมใช้ห้อยคอ ผ้ายันต์ แหวน เชือกถัก ผ้ายอด เสื้อยันต์ เบี้ยแก้ ซึ่งมีกรรมวิธีการสร้าง แตกต่างจากพระเครื่องที่กล่าวมาแล้วแต่ทางด้านอริยคุณอาจเหมือนกันเช่น ทางด้านเมตตามหา นิยมหรือคงกระพันชาตรี

พระกรุมาจากไหน ตามโบราณสถานต่างๆและปูชนียสถานที่มียุคเก่าแก่ เช่น สถูป เจดีย์ พระปรางค์ ฯลฯ มักจะมีกรุบรรจุพระเครื่องอยู่ภายใน เช่น ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา ภายในองค์พระปรางค์ประธานมีกรุเป็นห้องใหญ่หลายชั้นบรรจุพระเครื่อง พระบูชา และเครื่องทองมีค่าจำนวนมากการสร้างพระเครื่องบรรจุกรุนี้มีมาแต่โบราณ แต่เดิมเชื่อกันว่าสร้างขึ้นเพื่อบรรจุไว้ ตามที่ต่างๆ มากกว่าจะแจกจ่ายให้คนนำไปบูชาในตำนานพระพิมพ์กล่าวว่าพระพิมพ์หรือพระเครื่องเป็นของนับถือกันอย่างอนุสาวรีย์ สังเวชนียสถานทั้งสี่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การสร้างรูปพระพุทธรูปหรือรูปเคารพอื่นๆในทางศาสนาถือว่าเป็นการสร้างกุศลแต่การหล่อรูปด้วยโลหะ แกะด้วยไม้หรือสลักด้วยหิน เป็นของที่หากันไปไม่ได้ทั่ว คนยากจนผู้มีความปรารถนาบุญกุศลเพื่อหวังให้ตนมีความรุ่งเรืองในชาติหน้า จึงพากันสร้างรูปด้วยดินตามวิธีที่เชื่อกันว่าเป็นหนทางได้กุศลโดยไม่ต้องอาศัยทรัพย์สมบัติ หรือสติปัญญาอื่นใดเมื่อเขามีความปรารถนาเช่นนี้และสามารถทำได้ด้วยจึงเกิดการสร้างรูปเคารพด้วย ดินกันเป็นจำนวนมาก บางครั้งรายหนึ่งทำถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ เคยมีผู้ค้นพบรูปพระพุทธรูปเจ้าทำด้วยดิน เป็นจำนวนมากตามถ้ำต่างๆ ในแหลมมลายู ดูเหมือนจะเป็นฝีมือของพวกภาษาที่อุทิศชีวิตเพื่อแสวงบุญ

๔) การสร้างพระเครื่อง

พระเครื่องเนื้อดินเผา เนื้อดินของพระส่วนใหญ่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับภูมิประเทศและ วิธีการสร้างพระเป็นสำคัญ ดินภาคเหนือตั้งแต่แถบจังหวัดกำแพงเพชรขึ้นไปเป็นดินที่มียอดเขาสูงและน่าจะมีการกรวดดินอยู่ก่อนที่จะนำไปใช้สร้างพระตำราส่วนใหญ่กล่าวว่าดินที่หมักจะขุดเอาจากขุขปูนาตามท้องนา ซึ่งเป็นดินที่ปนขุขมาจากใต้พื้นดิน เนื้อดินมีลักษณะละเอียดกว่าดินเหนียวธรรมดา เมื่อนำมากรองและทับน้ำจนได้ที่แล้ว จึงมีการผสมมวลสารลงไป มวลสารดังกล่าวนี้ประกอบด้วยผงพุทธคุณ แร่ธาตุต่างๆ สุดแล้วแต่ว่าเป็นตำราใด ผสมเข้ากันดี แล้วจึงนำไปกดพิมพ์เป็นองค์พระ ผงให้แห้งแล้วนำไปเผาไฟ ส่วนผสมของดินที่ต่างกัน การเผาที่ใช้ความร้อนต่างกัน ทำ

ให้พระเนื้อดินเผาสีต่างกัน เช่น เป็นสีเหมือนหม้อใหม่ สีแดง สีเขียว สีนวลและสีดำดินของภาคกลาง เช่นแถบจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสุพรรณบุรี มักจะเป็น ดินเนื้อหยาบ และพระบางแบบ เนื้อดินยังผสมด้วยทราย ทำให้แลเห็นเม็ดทรายปนอยู่ในเนื้อพระด้วย

พระเนื้อดินเผาส่วนใหญ่มักจะพิมพ์รูปพระเพียงหน้าเดียว ด้านหลังเรียบ หรือหุ่นแบบ หลังเบี้ยตลอดจนูนมากๆ แบบไข่ผ่าซีก ลักษณะ รูปทรงของพระเครื่อง มีทั้งแบบสี่เหลี่ยมห้าเหลี่ยม รูปไข่ และเป็นแผ่นกลม

เนื้อว่าน เป็นไม้มงคลเชื่อกันว่าว่านหลายอย่างมีอาณาภาพอยู่ในตัวเอง เช่น ว่านจำพวก ทำให้มีเสน่ห์ ประเภทเมตตามหานิยม ประเภทให้โชคลาภ ว่านจำพวกมีอิทธิฤทธิ์ คงกะพันชาตรี โดยตัวของว่านเองก็ให้สรรพคุณเหล่านี้อยู่แล้ว เช่น ปลุกไว้เพื่อให้เป็นมงคลมีโชคมีลาภ พกหิ้ว ของว่านติดตัวเพื่อให้เป็นเสน่ห์ ใช้ทาตัวหรืออมไว้ในปาก เพื่อให้หนังเหนียวพ้นอันตรายจากของมีคม

การสร้างพระเครื่องเนื้อว่านนั้นเริ่มต้นจากการเสาะหาว่านให้ครบถ้วนตามตำรา เช่น ต้องใช้ว่าน ๑๐๘ ชนิด ว่านหลายประเภทต้องเก็บตามฤดูกาล เท่านั้น และต้องมีวิธีปลุกในการเก็บ เพื่อให้ว่ามีคุณภาพตามตำรา รวมทั้งตัวผู้เก็บต้องรักษาศีล มีความสะอาดทั้งกายและใจด้วย ต้องนำว่านที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาบดให้ละเอียดแล้วผสมให้เนื้อเหนียว นำไปกดพิมพ์เป็นองค์พระรูปแบบขององค์พระ ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าเดียวเหมือนเนื้อดินเผา และรูปทรงหลากหลาย

เนื้อผง การสร้างพระเครื่องวิธีนี้ใช้เนื้อจาก “ผงพุทธคุณ” เป็นหลักผงพุทธคุณนี้คือผงที่ได้จากการเขียนอักขระเลขยันต์ต่างๆ ตามสูตร โดยใช้ดินสอที่ปั่นจากดินสอพองแท่งเท่านิ้วก้อยเขียนลงบนกระดานชนวนหรือกระดานไม้โบราณแผ่นใหญ่ ขณะเขียนต้องบ่าเพ็ญภาวนาเรียกสูตร โดยมีสมาธิแน่นแน่ว พอเขียนเสร็จแล้วลบจะได้เป็นผง สูตรหนึ่งจะได้ผงอย่างหนึ่ง เริ่มต้นตามตำรา ชั้นแรกจะได้ “ผงอิทธิเจ” นำผงเหล่านั้นกลับไปปั่นเป็นดินสอแล้วเขียนสูตรใหม่แล้วลบ ครั้งที่สองจะได้เป็น “ผงปถมัง” มีพุทธคุณแตกต่างกันไป เมื่อเขียนแล้วลบครั้งที่ สาม สี ห้า จะได้ “ผงมหाराช” “ผงพุทธคุณ” และผงตรีนิสิงเห รวมท่นเป็นผงวิเศษ ๕ ประการที่นำมาใช้สร้างพระเนื้อผงเมื่อจะสร้างพระก็นำเนื้อผงพุทธคุณดังกล่าวผสมกับสารที่เป็นตัวกลาง เช่น ปูน เปลือก หอยและน้ำมันกับมวลสารอื่นๆ ตามสูตร จนได้เนื้อเหนียวดีแล้วจึงนำไปกดพิมพ์เป็นพระเครื่อง

เนื้อโลหะ การทำพระเครื่องเนื้อโลหะ เช่น ชิน ตะกั่ว สำริด ทองเหลือง ทองแดง เงิน นั้น ตามกรรมวิธีโบราณจะต้องนำโลหะมารีดเป็นแผ่นบางๆ และลงเลขยันต์ต่างๆ ด้วยเหล็กจาร เพื่อให้เนื้อโลหะมีความศักดิ์สิทธิ์

การลงเลขยันต์บนแผ่นโลหะเริ่มต้นจากการหาฤกษ์ยามว่าวันไหนเวลาใดฤกษ์ดี และ เวลาที่ใช้มักจะเป็นเวลาตอนกลางคืนตีกสังข์เพื่ออาศัยความเงียบสงบ อาจจะมีพิธีกรรมเล็กๆ โดยพระเกจิอาจารย์ลงแผ่นยันต์ที่หน้าเครื่องบูชาในกุฏิ หรือในโบสถ์ก็ได้

ยันต์ที่เขียนลงในแผ่นโลหะมีทั้งอักขระซึ่งเป็นคาถาต่างๆที่เขียนเป็นตัวหนังสือขอม ติดกันเป็นคำ เป็นบรรทัดหรือไม่ ก็เป็นการเขียนยันต์รูปต่างๆเริ่มต้นด้วยการตีตารางสำหรับยันต์ แบบตารางหรือการวาดรูปการเขียนนี้เรียกว่าเป็นการ “ลง” โดยใช้เหล็กจารซึ่งเป็นเหล็กแหลมมีด้ามจับเหมือนปากกาขีดรอยลึกลงไปบนแผ่นโลหะ

การลงอักขระแต่ละตัวไม่ใช่ของง่าย และกว่าจะลงได้เต็มแผ่นยังต้องใช้เวลามากขึ้น ใช้พลังสมาธิมาก เมื่อลงเสร็จโลหะจึงจะมีความขลัง บางกรรมวิธีหรือพระอาจารย์มีความเพียรแรงกล้า

๓๓๓ แสง จันทร์งาม, ศาสตราจารย์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

๓) ความเชื่อเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ คือ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจเกิดพลัง เกิดการสร้างสรรค์ เกิดความสามัคคี เกิดรูปธรรม ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง^{๓๔}

สรุปว่า ความเชื่อ คือการยอมรับหรือไว้วางใจโดยไม่จำเป็นต้องเป็นจริงตามหลัก หลักเหตุผล หรือวิทยาศาสตร์ เป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างซับซ้อน ทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง การสร้างสรรค์ เป็นต้น เป็นพื้นให้เกิดปัญญาทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง คุณ โทชันท์ กล่าวว่า คนไทยนับถือพุทธศาสนาอย่างมั่นคง สิ่งที่จะเป็นที่เคารพสักการบูชา เป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดของชาวพุทธไทยก็คือ “พระพุทธรูป” หรือ “พุทธปฏิมากร”^{๓๕} ดังนั้น ความเชื่อเรื่องพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทยที่มีต่อการสร้างพระพุทธรูป ได้แก่ ๑. เพื่อเป็นสิ่งแทนองค์ศาสดาของพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อเป็นสิ่งแทนธรรมของพระพุทธองค์ ๓. เพื่อเป็นสิ่งเคารพสักการบูชา ๔. เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ยึดมั่นอยู่ในธรรมและคุณความดี ๕. เพื่อเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาและใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา ๖. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย

พระพุทธรูปเกิดมีครั้งแรกในประเทศอินเดีย นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แต่ใช้เครื่องหมายอื่นๆ แทน เช่น ธรรมจักร หมายถึง ปฐมเทศนา กวาง หมายถึง ปาอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อรวม ๒ อย่างนี้เข้าด้วยกัน จึงได้ความหมายว่าเป็นพุทธประวัติตอนแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ปาอิสิปตนมฤคทายวัน พระแทนแทนปางตรัสรู้ พระสถูปแทนปางปรินิพพาน พระพุทธบาทแทนปางลีลา พระพุทธรูปเกิดมีขึ้นเมื่อชาวกรีกและโรมันเข้ามาอยู่ในอินเดียและมานับถือพุทธศาสนา จึงมักสร้างรูปเคารพขึ้นตามศาสนาเดิมของเขาซึ่งนิยมสร้างรูปเคารพกันทั่วไป เชื่อว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ คือ ประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ กว่าโดยเป็นฝีมือของช่างกรีก-โรมัน (โยนก) ต่อมาก็เกิดมีพระพุทธรูปสกุลช่างต่างๆ ในอินเดีย ในลังกาและในไทย พระพุทธรูปสกุลช่างหรือสมัยที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวพุทธในไทย มีทั้งก่อนสมัยกรุงสุโขทัยและหลังสมัยกรุงสุโขทัยที่สำคัญๆ มีดังนี้ พระพุทธรูปสมัยคันธาระ (พุทธศตวรรษที่ ๗-๙), พระพุทธรูปสมัยมถุรา (พุทธศตวรรษที่ ๗-๑๑), พระพุทธรูปสมัยคุปตะ(พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑), พระพุทธรูปสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๘-๑๐) เป็นต้น

ประติมากรรม “พระพุทธรูป” ดังกล่าวนิยมสร้างแสดงพระอิริยาบถของพระพุทธองค์แบบธรรมชาติต่างๆ อันยังผลให้กลายมาเป็นพระพุทธรูปปางต่างๆ ในสมัยปัจจุบัน เช่น “ปางสมาธิ” นั่งขัดสมาธิหงายพระหัตถ์ทั้งสองประสานบนพระเพลา “ปางมารวิชัย” นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหลายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาลงที่พระชานุปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพระธรณี หมายถึง ทรงอ้าพระธรณีเป็นพยานแก่พระยามารปางถวายเนตร “ปางจกกรมแก้ว” ประทับยืน “ปางห้ามมาร”

^{๓๔} มณี พะยอมยงค์, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๘), หน้า ๗๑.

^{๓๕} คุณ โทชันท์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓ - ๑๓๖.

นั่งขัดสมาธิ “ปางนาคปรก” “ปางฉันทสมอ” นั่งขัดสมาธิ “ปางรำพึง” “ปางภักตกิจ” “ปางห้ามสมุทร” เป็นต้น

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวไทย ต่างก็นิยมสร้างพระพุทธรูปกันเป็นการใหญ่ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส คิดค้นพระพุทธรูปอิริยาบถต่างๆ ถวายแล้วโปรดให้สร้างเพิ่มเติมจากแบบเดิม รวมเป็น ๔๐ ปาง การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ และสั่งสอนเผยแพร่ ได้เริ่มขึ้นที่แคว้นคันธารราฐประเทศอินเดียอันเป็นแหล่งกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อประมาณเกือบ ๒,๐๐๐ ปี ซึ่งเป็นกาลสมัยหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้วเป็นเวลายาวนานประมาณ ๖๐๐ – ๗๐๐ ปี

การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพในระยะเริ่มแรกก็ได้สร้างลักษณะท่าทางเพื่อเป็นที่รำลึกถึงพระพุทธรูปประวัติหรือเหตุการณ์ที่สำคัญซึ่งพุทธศาสนิกชนรำลึกถึง เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแพร่ออกไปในดินแดนต่างๆ การสร้างพระพุทธรูปเพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้าตามศรัทธาและเพื่อเป็นพุทธานุสตินั้น ก่อให้เกิดรูปประติมากรรมทั้งดงามตามคติความนิยมของกลุ่มชนแต่ละหมู่เหล่า มีลักษณะทางศิลปกรรมและสิ่งประกอบต่างๆ แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและยุคสมัย การตั้งชื่อหรือขนานนามพระพุทธรูปนี้นับแต่โบราณมาก็มิได้มีหลักเกณฑ์ตายตัวเข้าใจกันว่าผู้เป็นผู้อุปถัมภ์หรือผู้สร้างพระพุทธรูปคงจะเป็นผู้ตั้งชื่อพระพุทธรูปตามที่ตนเห็นสมควรหรือหากเป็นพระที่เก่าแก่แต่โบราณประชาชนในท้องถิ่นคงจะขนานนามกันตามความนิยม ตามลักษณะเด่น เช่น หลวงพ่อโต หลวงพ่อดำ หลวงพ่อนาก เป็นต้น ในส่วนของพระพุทธรูปสำคัญที่พระมหากษัตริย์หรือผู้มีฐานันดรศักดิ์เป็นผู้สถาปนาขึ้นย่อมขนานนามพระพุทธรูปด้วยความหมายที่แสดงถึงความสำคัญในหลายลักษณะซึ่งอาจได้แก่ตั้งตามพระนามพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาแห่งพุทธศาสนา เช่น พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระศาสดาพระพุทธโลกนาถ พระพุทธตรีโลกเชษฐ์ ตั้งตามความหมายอันเป็นมงคล เช่น พระมงคลบพิตรพระพุทธเทวปฏิมากร พระพุทธเทววิลาส ตั้งตามวัสดุที่สร้างและลักษณะเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร พระเจ้าเก้าตื้อ พระอัฐารสและยังมีการขนานนามพระพุทธรูปตามความเชื่อแห่งอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระอินทร์แปลงพระนิรันตราย พระไพรีพินาศ เป็นต้น^{๓๖} ส่วนใหญ่ นับถือพระเครื่องว่า เป็นสัญลักษณ์และวัตถุมงคลทางศาสนา แต่ด้านความเชื่อในการนับถือมีความแตกต่างกันออกไป ส่วนหนึ่งเชื่อว่าสามารถอธิษฐานอ้อนวอนขอในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง เพื่อให้มีโชคลาภ เมตตามหานิยมหรือมีอิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ คัมภีร์ครองให้ปลอดภัยได้^{๓๗}

^{๓๖} วรันทน์ ชัชวาลทิพากร, **พระพุทธรูป คู่มือบ้านคู่มือเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ทิพากร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๓๗} อภิวัฒน์ อรัญญิ, “พระเครื่องกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

๓.๔.๑ ด้านศิลปกรรม, สถาปัตยกรรม, พุทธศิลป์

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ในประเทศไทยได้มีการค้นพบสัญลักษณ์ที่ใช้เป็นเครื่องแทนพระพุทธรูปจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณที่พระพุทธรูปศาสนาเคยรุ่งเรืองมาก่อน เห็นได้จากการค้นพบรูปธรรมจักรและกวางหมอบศิลาจำนวนมาก เป็นสัญลักษณ์หมายถึงพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา เป็นคติตามแบบอินเดีย ลวดลายเครื่องประดับของรูปธรรมจักรมีฝีมือช่างคล้ายศิลปะคุปตะสลักทั้งสองด้านธรรมจักร บางวงอาจเคยตั้งเหนือยอดเสากลางแจ้ง เพราะได้พบพระพุทธรูปสลักบนแผ่นศิลาที่เมืองคูบัว เป็นรูปพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิอยู่ตรงกลางมีรูปจำลองสถูปอยู่ทางซ้าย และธรรมจักรบนยอดเสาอยู่ทางขวา^{๓๘}

จากการศึกษาพบว่ารูปหรือภาพสัญลักษณ์คล้ายกับธรรมจักรนั้น ได้มีมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ คือสัญลักษณ์ดอกบัวแทนตอนประสูติ สัญลักษณ์ต้นโพธิ์และบัลลังก์แทนตอนตรัสรู้ สัญลักษณ์ธรรมจักรกับกวางหมอบแทนตอนแสดงปฐมเทศนา สัญลักษณ์รูปสถูปเจดีย์แทนการปรินิพพาน เป็นต้น หลักฐานที่สำคัญปรากฏภาพสลักที่รัฐสุภาสถูปและถ้ำพุทธ^{๓๙} ประเทศอินเดีย ดังนั้นอิทธิพลความเชื่อเรื่องพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทยผู้วิจัยได้ศึกษาอิทธิพลความเชื่อด้านศิลปกรรม, สถาปัตยกรรม, พุทธศิลป์ มีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) ด้านศิลปกรรม พระมหาเกษม หสจิตโต กล่าวว่า ศิลปกรรมอันเป็นผลงานที่เกิดจากความพากเพียรของมนุษย์ที่มีความพยายามสร้างขึ้นมาด้วยแรง กาย แรงใจ และกำลังความคิด โดยประสงค์จะให้ เป็นเครื่องบูชา หรือเป็นเครื่องที่แสดงออกซึ่งความเคารพนับถือและความเคารพนับถือพระพุทธรูปทำให้เกิดศิลปกรรม เพื่อเป็นสื่อศรัทธา ที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรมจากศาสนสถานและศาสนวัตถุที่มีการสร้างสรรค์เอาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในพระพุทธรูปศาสนา ในงานศิลปกรรม ตามที่ปรากฏเห็นหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันแล้วนั้น จะพบได้ว่าบรรดาศิลปิน ผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นมีความผูกพันกับคติความเชื่อ หรือศาสนาเป็นที่เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเพราะว่า ผลงานทางด้านศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมารับใช้ศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พุทธศาสนานั้น ได้ปรากฏหลักฐานให้เห็นเป็นโบราณสถานทางพระพุทธรูปศาสนาเกิดขึ้นเพราะพระมหากษัตริย์ได้ทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภก เป็นผู้นำและทำการส่งเสริมศิลปินให้สร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเกิดพุทธศิลป์ขึ้นด้วยความศรัทธาของผู้ที่สร้างสรรค์ผลงาน^{๔๐} เมื่อคตินิยมในการสร้างปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ได้เกิดขึ้นทำให้มีแนวคิดในการประดิษฐ์ฐานปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ดังกล่าวตามพุทธสถานต่างๆ ซึ่งแต่เดิมในพุทธสถานนิยมที่จะสร้างสถูปเจดีย์เป็นศูนย์กลาง เพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้าตามคติเดิมที่มีปรากฏในพุทธประวัติเมื่อครั้งแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และได้กระจายไปยังหัวเมืองต่างๆภายใต้การปกครองสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อปรากฏคตินิยมในการสร้างปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ขึ้น

^{๓๘} หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

^{๓๙} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย, หน้า ๒๔๑.

^{๔๐} พระมหาเกษม พยุง (หสจิตโต), “พระพุทธรูปในเมืงกำแพงเพชรโบราณ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๕.

สร้างเป็นลักษณะปฏิมากรรมประกอบซุ้มแนบกับพระสถูปเจดีย์^{๔๑} ดังเช่นในถ้ำวิหาร และอาจเป็นไปได้ที่ในช่วงเวลาเดียวกันปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ได้มีการประดิษฐานเป็นประธานเฉพาะพระองค์ โดยมีทั้งการสร้างเป็นอาคารหรือพื้นที่เฉพาะต่างหาก โดยทำเป็นวิหารทั้งในความหมายของภูมิคือที่พักของสงฆ์ในลักษณะที่เป็นที่ ชุมนุมสงฆ์โดยห้องเฉพาะของปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” หรือวิหารในความหมายของอาคารหรือถ้ำสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสำหรับกราบไหว้บูชา หรือในเขตถ้ำเอลโลว์หรืออชันตาก็พบลักษณะที่ประดิษฐานไว้ท่ามกลางมณฑลต่างๆ ทั้งนี้การประดิษฐานปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ผู้ศึกษาเห็นว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าสำหรับการระลึกถึงพระพุทธองค์ของพุทธศาสนิกชน และเปรียบเสมือนหนึ่งพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับท่ามกลางที่ชุมนุมสงฆ์ทั้งในแง่ของรูปธรรมที่เป็นเรื่องของกายสมมติ และในแง่ของนามธรรมที่เป็นเรื่องของการยึดถือปฏิบัติตามมรรควิธี และหลักธรรมของพระพุทธองค์ พระพุทธรูป ซึ่งเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า^{๔๒} ประกอบด้วยพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็ปาฏิหาริย์ได้เกิดขึ้น พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีสภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอยู่^{๔๓} ยังปรากฏอยู่เพียงพระบรมสารีริกธาตุเท่านั้น แต่ชาวพุทธถือว่า พระพุทธรูปยังทรงพระชนม์อยู่ ดังที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า “ดูกร สัปบุรุษทั้งหลาย พระพุทธเจ้าแห่งเรานิพพานไปแล้ว ยังไว้แต่ธาตุ ๓๖๐๐๐ แม้ยังประมาณเท่าพินธุฝักกาดนั้นก็ดี ก็เรียกว่า พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่แล”^{๔๔} แม้ว่าพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่คุณความดีทั้งหลายของพระองค์ก็ยังปรากฏให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึก และบูชาพระคุณของพระองค์อยู่เสมอ^{๔๕} และชาวพุทธถือคติว่าการสร้างพุทธเจดีย์ก็เพื่อบูชาพระพุทธรูปคุณพระพุทธเจดีย์ในพระพุทธศาสนา มี ๔ อย่างต่างกัน^{๔๖} โดยคตินิยมในการสร้าง “ปาง” ของปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” นั้น จะสร้างให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ตามพุทธประวัติ ณ ช่วงเวลานั้นๆ โดยในช่วงแรกสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงกำหนดว่าคงกำหนดจาก “บริโกทเจดีย์” ซึ่งถือตามพระไตรปิฎกที่ว่าด้วยทรงอนุญาตสังฆเวณิสนสถานให้เหล่าพุทธบริษัทได้ปลงสังเวช ทำให้ปางของปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ในช่วงแรกจึงสอดคล้องกับสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนนิยมไปสักการบูชา กล่าวคือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน และปริณิพพาน โดยพบในลักษณะการทำให้เป็นพระพิมพ์ซึ่งคงไว้ใช้สำหรับมอบให้กับพุทธศาสนิกชนที่ไปกราบไหว้และนำกลับไปบูชาที่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามพระพิมพ์ที่พบนั้นมีลักษณะที่เป็นพระพุทธรูปแปดปาง โดยเพิ่มปางที่เป็นเหตุการณ์สำคัญของพระพุทธเจ้า ได้แก่ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัสสะ โปรดช้างนาฬาคีรี และทรงรับรวงผึ้งจากพระยายวณร ทั้งนี้ในการแสดงปางต่างๆของปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ก็จะสะท้อน

^{๔๑} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์*, (ธนบุรี : รุ่งพัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑๘.

^{๔๒} คณะอง เนินอุไร, *พระธาตุปาฏิหาริย์*, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนโลกทิพย์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๘.

^{๔๓} ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๔๔} กรมศิลปากร, *ตำนานมูลศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๘๓.

^{๔๕} ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๔๖} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์*, (ธนบุรี : รุ่งพัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

ออกมาในอากัปภิกิริยาในอิริยาบถ ยืน, นั่ง, เดิน , นอน และสื่อถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติด้วยการใช้พระหัตถ์และนิ้วพระหัตถ์ เรียกว่า “มุทรา”^{๔๗}

คตินิยมในการสร้างปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ในประเทศไทยก็ได้พัฒนาสืบเนื่องมาตามยุคสมัย ตามแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากประเทศอินเดีย กล่าวคือ การสร้างปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” แทนองค์พระพุทธรูป และการสร้างปฏิมากรรมที่คำนึงถึงพุทธลักษณะตามกฎเกณฑ์ในคัมภีร์มหาปุริสลักษณะ อนุพยัญชนะ และฉัพพรรณรังสี ให้มีความสมจริงตามที่ได้บรรยายไว้ ทั้งนี้การสร้างปฏิมากรรม “พระพุทธรูป” ตามแนวความคิดที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นรูปองค์พระศาสดาอย่างสมบูรณ์สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนใน “ตำนานการสร้างพระพุทธรูป” ฉบับต่างๆ ซึ่งมักอ้างว่ามีการสร้างพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปประสงค์ที่ต้องการฝากพุทธศาสนาไว้กับพระพุทธรูป รวมทั้งอธิบายว่าพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นั้นๆ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปองค์ด้วย เพราะได้สร้างขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว หรือไม่ก็สร้างตามคำบอกเล่าของบุคคลที่ทันเห็นพระพุทธรูปองค์และจดจำพุทธลักษณะได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่นในตำนานพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์แดง และตำนานพระพุทธรูปสิหิงค์ เป็นต้น^{๔๘} ควบคู่ไปกับการรับพระพุทธศาสนาในช่วงเวลาต่างๆ ภายหลังจากยุคสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช กล่าวคือพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานจากประเทศอินเดีย และกัมพูชา พระพุทธศาสนาเถรวาทจากเมืองพุกาม ช่วงพ.ศ. ๑๖๐๐ และพระพุทธศาสนาเถรวาทจากศรีลังกา สมัยพระเจ้าปรักรมพาหุ เป็นต้น^{๔๙}

๒) ด้านสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรม เป็นคำที่มาจากคำว่า “สถาปตย” ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า การก่อสร้าง หมายถึงการก่อสร้างที่มีความคงทนถาวร สถาปัตยกรรมมี ๔ ประเภท คือ ๑) **สถาปัตยกรรมเวียง** ได้แก่ ตัวเมือง กำแพง ถนน ป้อมปราการ ย่านการค้าและบ้านเรือน ๒) **สถาปัตยกรรมวัง** ได้แก่ ปราสาท ราชมณเฑียร พระที่นั่ง เป็นต้น ๓) **สถาปัตยกรรมวัด** ได้แก่ สิ่งก่อสร้างที่เป็นพุทธศิลป์ ๔) **สถาปัตยกรรมเวียง** ได้แก่ สิ่งแวดล้อมและผังเมือง เป็นต้น^{๕๐} ในบรรดาสถาปัตยกรรมเหล่านั้น สถาปัตยกรรมวัดเป็นต้นกำเนิดของศิลปวัตถุที่เรียกว่า “พุทธศิลปวัตถุ” เพราะเกิดจากความรู้สึกรักใคร่และศรัทธาเลื่อมใสของผู้สร้างได้อุทิศศิลปสถาปัตยกรรมเพื่อพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่พักบิณฑบาตทางพระพุทธศาสนา สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ประกอบด้วย คือ (๑) **โบสถ์** หรือพระอุโบสถ เป็นอาคารสถานที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาประธาน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีสังฆกรรม เช่น ทำวัตรสวดมนต์ สวดพระปาฏิโมกข์หรือการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น โดยมีสีมาเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตแดน (๒) **วิหาร** มีลักษณะเช่นเดียวกับโบสถ์ แต่จะไม่มีสีมา หรือบางวัดเมื่อมีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ พระสงฆ์จะทำพิธีสังฆกรรมคือสวดถอนสีมา

^{๔๗} กรมศิลปากร, **พระพุทธรูปปางต่างๆ**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, **พระพุทธรูปปฏิมาสยาม**, (กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑-๓๔.

^{๔๙} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพุทธเจดีย์**, (ธนบุรี : รุ่งพัฒนา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖๙.

^{๕๐} พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง, “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๑๖-๑๗.

เดิมก่อน และทำเป็นวิหารใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร หรือประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งที่สำคัญๆของวัด **(๓) หอไตร** เป็นอาคารสถานที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ลักษณะคล้ายเรือนหอตั้งอยู่โดดๆ มีหลังคาจั่ว ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ ทางภาคกลางสร้างไว้ในสระน้ำที่มีน้ำหล่ออยู่ตลอดทั้งปีเพื่อกันมดและปลวก กัดกินหนังสือพระไตรปิฎกหรือหนังสืออื่นๆ ที่ทำด้วยกระดาษหรือใบลาน นอกจากนั้นยังมีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในรูปแบบอื่นๆ อีก เช่น **๑) ศาลาการเปรียญ** เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในสมัยโบราณ หรือใช้สำหรับเป็นที่เรียนของพระภิกษุ สามเณร ปัจจุบันใช้เป็นศาลาอเนกประสงค์ เช่น การทำบุญ หรือการรักษาศีลของอุบาสก อุบาสิกา หรืองานต่างๆ ทั้งที่เป็นงานมงคลและอวมงคล **๒) มณฑป** เป็นสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลอง ของพระพุทธรูปเจ้าสำหรับพุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา **๓) ชุ่มสีมา** เป็นเรือนชุ่มขนาดเล็กที่บรรจุใบสีมา ซึ่งเป็นเป็นเครื่องหมายเขตแดนทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ **๔) พระเจดีย์** เป็นปูชนียสถานสำหรับบรรจุ หรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปเจ้า หรืออัฐิธาตุพระอรหันต์หรือสิ่งแทนพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุ **๕) พระปรางค์** เป็นปูชนียสถานที่ดัดแปลงมาจากปรางค์ปราสาทของกัมพูชาหรือขอม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นมาควบคู่กับเจดีย์และนิยมก่อสร้างกันมากในภาคกลาง แต่ทางภาคเหนือจะไม่ค่อยปรากฏการก่อสร้าง และเมื่อสร้างจะใช้เป็นศาสนสถานให้เป็นประธานอยู่ตรงศูนย์กลางของวัด และเป็นสถานที่สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่มาของคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นเอง ลักษณะการก่อสร้างนิยมสร้างด้วยการก่ออิฐ หรือศิลาแลงรูปทรงคล้ายฝักข้าวโพด ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมขนาดลดหลั่นกันไปรูปทรงของพระปรางค์นั้นจะมี ๒ ลักษณะ คือ ถ้าเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยจะเป็นรูปทรงเหมือนกับกลีบมะเฟือง หรือรูปทรง ๘ เหลี่ยม ดูชะลูด เบา สมส่วน มีความวิจิตรพิสดาร เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร ส่วนพระปรางค์ที่เป็นสถาปัตยกรรมที่ดัดแปลงมาจากขอมหรือเขมรจะมีรูปทรงที่แข็งแรง ดูหนักแน่น ทนทาน เช่น พระปรางค์ ๓ ยอดที่จังหวัดลพบุรี หรือปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น **๖) ศาลาราย** มีลักษณะเป็นศาลาชั้นเดียว ตั้งอยู่เรียงรายบนพื้นบริเวณพื้นพระอุโบสถเป็นสถานที่สำหรับอุบาสก อุบาสิกาและสาธุชนใช้สำหรับพักผ่อน หรือประกอบศาสนกิจต่างๆ เช่นศาลารายรอบๆ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม **๗) ศาลาลอย** มีลักษณะการก่อสร้างเป็นศาลาชั้นเดียว ยกขึ้นสูง ตั้งอยู่บนกำแพงวัดและเป็นศาลาโถง โปร่ง ประโยชน์ใช้สอยเช่นเดียวกับศาลาราย วัดที่มีศาลาลอยได้แก่วัดราชนันทาราม วัดมหรณพาราม และวัดสุทัศนเทพวราราม **๘) หอระฆัง** เป็นอาคารหอสูง ใช้สำหรับแขวนระฆังสำหรับตีให้สัญญาณเพื่อให้พระสงฆ์ สามเณรลงมาทำกิจโดยพร้อมเพรียงกัน เช่น ทำวัตรสวดมนต์ หรือทำสังฆกรรมต่างๆ มีทั้งที่สร้างด้วยไม้และปูนคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งชั้นเดียวและสองชั้น

งานด้านสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของงานช่าง มีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทยและชี้ให้เห็นถึงความเคารพเลื่อมใสของประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกงานหนึ่ง ศาสนวัตถุ วัตถุที่เกี่ยวข้องทางศาสนา เป็นสิ่งที่เคารพบูชาเช่น “พระพุทธรูป” เป็นศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีปรากฏ คือ พระพุทธรูปในอินเดีย พระพุทธรูปในไทย และลักษณะของศาสนวัตถุ ดังนี้ พระพุทธรูปในอินเดียในสมัยพุทธกาลมีการสร้างปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุไว้เป็นที่

บูชาสักการะบ้าง เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์บ้าง แต่ไม่มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา หลังจากทีพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูป อาจเป็นเพราะความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปบุคคลไว้บูชา อาจเป็นเพราะไม่มีช่างผู้เชี่ยวชาญ หรืออาจเป็นเพราะพระพุทธรูปเจ้าปรินิพพานไม่นาน จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างรูปแทนพระพุทธรูป

พุทธศาสนิกชนในยุคหลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าปรินิพพาน เมื่อต้องการที่จะสร้างวัตถุเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธรูปเจ้า นิยมสร้างรูปต่าง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปเจ้า ดังนี้ ๑) สร้างรูปม้าน้ำฉัตรกางกั้น เป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จออกบวช ๒) สร้างรูปบัลลังก์และต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้ ๓) สร้างรูปธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงปฐมเทศนา ๔) สร้างรูปพระสกุ๊ป เป็นสัญลักษณ์แทนการปรินิพพาน ประมาณ พ.ศ.๗๐๐ ชาวกรีกอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ณ บริเวณคันธาระ ในตอนเหนือของอินเดีย ชาวกรีกนิยมสร้างรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญไว้เป็นที่เคารพ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดียบางส่วนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นที่บูชาสักการะ ทำให้เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไปในอินเดียยุคนั้น

ความเชื่อของเราที่ว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และเป็นพระบรมพุทธานุญาต แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะได้ตรวจสอบหลักฐานหมดแล้วทั่วอินเดีย ในครั้งพุทธกาลไม่เคยมีพระพุทธรูป แม้ล่วงมาประมาณ พ.ศ. ๓๕๐ ก็ไม่มีพระพุทธรูป จนถึงประมาณระหว่าง พ.ศ.๓๖๕-๓๘๓ สมัยพระยามิลินท์ซึ่งเป็นชนชาติกรีกผสมอินเดีย ปกครองแคว้นคันธาระและปัญจาปพระองค์ได้สนทนารธรรมกับพระนาคเสน เกิดความเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยยึดประเพณีการสร้าง ปุชนียวัตถุของชาวมัชฌิมประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ความจริง ในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนี้ เป็นความประสงค์ของพุทธบริษัทในอินเดียโดยตรง ก่อนที่ชาวกรีก (โยนก) จะเข้ามาในอินเดีย แต่ที่ไม่ได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก่อนหน้านั้นสันนิษฐานว่าเพราะสาเหตุหลายประการ^{๕๑}

การกราบไหว้สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับคนไทยถือได้ว่าเป็นการเสริมสิริมงคลให้กับชีวิตเป็นอย่างยิ่งในอันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ และความชุ่มชื่นใจ ส่งอาานิสงส์อันยิ่งใหญ่มาสู่ผู้ปฏิบัติบูชา เมื่อมีโอกาสได้มาพบสิ่งที่เป็สัญลักษณ์ หลักบ้าน หลักเมือง ทำให้มีจิตสำนึกถึงอดีต เมื่อได้เคารพสักการะแล้ว เป็นเสมือนทิพย์โอสถขโลมก่อให้เกิดความอึดอ้อมใจสำหรับผู้เคารพรักนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นอนุสาวรีย์ของท้องถิ่น หรือหลักยึดทางดวงจิตวิญญาณ โดยเฉพาะพระพุทธรูปปฏิมากรอุโบสถ วัด วิหารอันเป็นอนุสาวรีย์ เป็นที่เคารพบูชาของชาวพุทธ ส่วนมากชาวพุทธจะก่อสร้างที่อยู่อาศัยจำเ็นจะต้องสร้างวัดเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

คติความเชื่อเรื่องสถาปัตยกรรม มีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “เจดีย์ ๔”^{๕๒} ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่อยู่ขึ้น ที่เคารพบูชา สิ่งทีเือนใจให้ระลึกถึง ในที่นี้หมายถึง

^{๕๑} พระโกวิท โกวิท (สร้างวัด), “ความเชื่อของประชาชนที่มีต่อพระเจ้าใหญ่อินทร์แปลงวัดมหานาราม อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

^{๕๒} สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

สถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือพุทธเจดีย์^{๕๓} มี ๔ ประเภท คือ ๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ได้แจกจ่ายไปยังเมืองต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนา และได้ก่อสร้างเป็นพระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น ๒) บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึง ต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึง สังเวชนียสถาน ๔ ตลอดจนถึงทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น ๓) ธรรมเจดีย์ คือเจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุในลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจกสมุปบาท เป็นต้น ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์มีพุทธานุญาตให้ยึดถือพระธรรมเป็นสิ่งแทนพระองค์สืบไป ยามที่ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ในขั้นต้นพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ ถูกจดจำกันมาในลักษณะวรรณกรรมมุขปาฐะ ต่อมาเมื่อมีการเรียบเรียงพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ บันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของคัมภีร์ “พระไตรปิฎก” และพระสูตรต่างๆ บรรดาพุทธบริษัทได้นับถือคัมภีร์เหล่านี้ในฐานะของ “ธรรมเจดีย์” ด้วย ๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือเจดีย์ที่สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป รวมไปถึงสิ่งของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าต้องมีลักษณะเช่นใด ถ้าหากสิ่งนั้นไม่ได้ถือว่าเป็นธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็ให้ถือว่าเป็น “อุทเทสิกเจดีย์” ทั้งสิ้น ในยุคแรกๆ ที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างเป็นพุทธบัลลังก์ เพื่อเป็นที่สักการบูชาในฐานะ “อุทเทสิกเจดีย์” เรียกว่า “อาสนะบูชา”^{๕๔} เจดีย์เหล่านี้ ในที่มาแต่ละแห่ง ท่านแสดงไว้ ๓ ประเภท นับรวมที่ไม่ซ้ำซ้ำด้วยกัน จึงเป็น ๔ ต่อมาเมื่อมีการประดิษฐ์พระพุทธรูปที่มีลักษณะเป็นประติมากรรมรูปบุคคลแล้ว จึงมีการนิยมนิสร้างและนับถือพระพุทธรูปในฐานะ “อุทเทสิกเจดีย์” เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

สรุป แม้อุทเทสิกเจดีย์ ก็ถือว่ามีความสำคัญไม่แพ้เจดีย์ ๓ ชนิดที่กล่าวแล้วเพราะในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนนิยมสร้างสิ่งที่ระลึกอื่นเพิ่มขึ้น เช่น พระพุทธรูป หรือรูปสัญลักษณ์แบบเดิมที่แทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น ธรรมจักร รอยพระพุทธบาท เป็นต้น^{๕๕} พระพุทธรูปในความหมายของอุทเทสิกเจดีย์ก็คือ ความเชื่อว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แท้ที่จริง พระพุทธรูปไม่มีพลังอำนาจอื่นใดที่จะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เป็นปูชนียวัตถุที่มนุษย์ให้คุณค่าในฐานะเป็นสิ่งที่ควรกราบไหว้สักการะเพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ถ้าหากมนุษย์ไม่ให้คุณค่าแล้วพระพุทธรูปก็มีฐานะไม่แตกต่างจากวัสดุที่สร้างขึ้นมากในลักษณะดังกล่าว ดังที่ได้กล่าวมา เป็นลักษณะของพระพุทธรูปที่เชื่อมโยงกับ ศาสนวัตถุ โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์คู่บ้านคู่เมือง และปูชนียสถานที่เป็นสื่ออันก่อให้เกิดศรัทธาความเชื่อต่อพุทธศาสนิกชน สามารถลดบันดาลให้เกิดพุทธานุสติ ธรรมานุสติและสังฆานุสติ น้อมจิตให้เป็นไปตามศาสนกิจ คือ ปรียติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิบัติธรรม

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕.

^{๕๔} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๐.

^{๕๕} กรมศิลปากร, **พระบรมสารีริกธาตุ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

๓) **ด้านพุทธศิลป์** ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ประหยัด พงษ์ดำ ศิลปินแห่งชาติปี ๒๕๔๑ กล่าวว่า ศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์ สร้างขึ้นประดิษฐ์ขึ้น ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม และควรจะทำให้จิตใจคนที่เสพ ศิลปะนั้นสูงขึ้น^{๕๖} ดร.ถวัลย์ ดัชนี ศิลปินแห่งชาติ ปี ๒๕๔๔ สาขาทัศนศิลป์ (จิตรกรรม) ให้ความหมาย ของศิลปะว่า คือ การทำงานที่เกิดจากความรัก มุ่งมั่น ศรัทธา ประสบการณ์ หลอมรวมออกมาเป็น พลังขับเคลื่อนที่เป็นรูปเล่มของมนุษย์ในทางสุนทรียภาพ^{๕๗} พุทธศิลปะวิวัฒนาการจากอินเดียจนมาถึง ประเทศไทย มีหลักเกณฑ์หรือแหล่งที่มา(Primary Source) มาจาก ๑) คลื่นของพระพุทธศาสนา จาก การเคลื่อนไหวสำคัญของพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนาที่กษัตริย์องค์สำคัญ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรูถึง พระเจ้าอโศก ๒) สกุลศิลปะอินเดีย๓) ปรัชญาธรรมทางวัตถุ และ ๔) ชาตวิงศ์วิทยา^{๕๘} พระพุทธรูปนั้น สร้างตามอุดมคติของศิลปินผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และถือว่าเป็นเพียงรูปเหมือนของ พระพุทธเจ้าเท่านั้น มิใช่รูปทพที่แท้จริงหรือศิลปะตามความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปนั้น มีลักษณะเกินความเป็นจริงของมนุษย์ทั่วไป เช่น มีพระกรรณยาว มีพระรัศมีบนพระเศียร มีนิ้วพระ หัตถ์หรือนิ้วพระบาทยาวเสมอกัน เป็นต้น ถ้ามองว่าเหตุใดไม่สร้างให้เหมือนพระพุทธรูปที่เห็น มนุษย์จริงๆในการประยุกต์งานศิลปะที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ตั้งใจพยายามหันเหไปจากอุดมคติดั้งเดิม เช่นการสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนภาพคนจริง โดยใช้หลักการของ “ศิลปะตามความเป็นจริง” (Realistic Art) แทนศิลปะอุดมคติ (Idealistic Art) เดิมแล้วพระพุทธรูปก็ไม่ได้มีความหมายเป็นเพียง พระบรมฉายาลักษณ์ของพระพุทธรูป ซึ่งจะเป็นเพียงภาพคนเหมือน (Portrait) เท่านั้นผู้ที่ได้พบเห็น จะขาดความเลื่อมใสศรัทธา ต่างกับพระพุทธรูปในสมัยก่อน เพราะเท่ากับเป็นการกราบไหว้บูชารูป บ้าง รูปหล่อของคนธรรมดาสามัญไป มิใช่การกราบไหว้บูชาพระพุทธรูป(Image) ตามความหมายของ การสร้างพระพุทธรูป^{๕๙}

๓.๔.๒ ด้านวัฒนธรรม, ประเพณี

อิทธิพลของพระเครื่องที่มีต่อศิลปกรรมไทยในแขนงต่างๆ ล้วนมีความงดงามมีอำนาจ ทำให้ เกิดด้วยความศรัทธาแก่ผู้ที่ได้พบเห็น จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทำให้สืบสานประเพณีที่มี คุณค่าตามวิถีชีวิตของท้องถิ่นเกิดประโยชน์แก่การศึกษาให้ค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา ซากคฤธรรมสะท้อนคำสอนแบบอุดมคติเพื่อให้โน้มน้าวจิตใจของชาวพุทธศาสนิกชนให้ เกิดความอ่อนโยน สงบในจิตใจ สามารถนำประสบการณ์ทางศิลปกรรมไปใช้เป็นแนวทางในการ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในระดับหนึ่งได้เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก นั้นวัดในสมัย ที่พระเจ้าเริ่มประกาศพระพุทธศาสนานั้นเป็นสถานที่สร้างเพื่อการใช้สอยตามความจำเป็นซึ่งเป็น

^{๕๖} ปรีชาลักษณ์ โทณะวณิก, “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการสร้างพระพุทธรูปและกุศล โบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พระครูภาวนาจิตสุนทร (สมจิต จิตตสโร)”, **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๙.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

^{๕๘} จิตร บัวบุศย์, **ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๓.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔.

อำนวยความสะดวกในการปฏิบัติสมณธรรมไม่มีความหรุหร่าหรือวิจิตรพิสดารแต่อย่างใด เป็นสถานที่สร้างด้วยความเรียบง่าย มุ่งประโยชน์การใช้สอยเป็นที่สำคัญเช่น เป็นที่ป้องกันความหนาวความร้อนจากลม ฝน และแสงแดดตลอดจนสัตว์ร้ายชนิดอื่นๆ ที่จะมาเบียดเบียนทำร้าย การถวายที่อยู่แก่พระสงฆ์จัดเป็นประโยชน์สูงสุด เพื่อเป็นที่หลักเรือนในที่อันสงัดเพื่อเป็นการเพ่งพิจารณาและความเห็นแจ้ง พระพุทธองค์ทรงตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ^{๖๐}

๑) ด้านวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ด้านต่าง ๆ วิถีชีวิตของคนไทยได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย เนื่องจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับลักษณะอุปนิสัยคนไทย เช่นชอบความสงบ ความมีเมตตาอารีย์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ชอบความอิสระเสรี และพุทธศาสนาก็ออยู่คู่กับชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาล จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทย^{๖๑} ในวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย การเรียนรู้ พึ่งพาและสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ นั้นถือเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำกันมาอยู่ตลอดทุกยุคสมัย ความรู้ต่างๆที่มนุษย์เรียนรู้มานี้ มักจะมีการตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ยิ่งมนุษย์ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนหรือที่เรียกกันว่าสังคมแล้วมีการติดต่อกับสังคมอื่นๆต่อไป ความหลากหลายในวิถีชีวิตจะมีมากยิ่งขึ้น ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของสังคมมนุษย์ดังกล่าวมานี้ ล้วนเป็นที่มาของสิ่งที่เรียกกันว่าวัฒนธรรม คำว่าวัฒนธรรมนี้มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างมากมาย ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักวิชาการสาขาต่างๆ เช่น มานุษยวิทยา คติชนวิทยาสังคมวิทยาและการสื่อสารมวลชน เป็นต้น ซึ่งมักจะมีความหมายไปในทิศทางเดียวกันคือ เกี่ยวกับความดีงาม ความเจริญงอกงามที่เกิดจากการพัฒนามาจากวิถีชีวิตของมนุษย์

คำว่า “วัฒนธรรม” มีที่มาจากตะวันตก โดยมีศัพท์ว่า “Culture” ซึ่งหมายถึง “องค์รวมแห่งผลผลิตของสังคมมนุษย์” ผู้ให้นิยามนี้คือนักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษชื่อ เอ็ดเวิร์ด ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) ซึ่งเป็นคนแรกที่ใช้คำว่าวัฒนธรรม^{๖๒} นอกจากนี้คำว่าวัฒนธรรมยังเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินคือ คำว่า Colo-Colete แปลว่าการตกแต่งหรือการปรับปรุงดิน^{๖๓} จากการประชุมระดับโลกในเรื่องนโยบายทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นที่กรุงเม็กซิโกเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๘๒ นั้นได้ให้นิยามว่าวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบทั้งมวลของสังคมหรือกลุ่มคนซึ่งได้แก่ องค์ประกอบทางจิตวิญญาณทางวัตถุ ทางความคิด ทางอารมณ์ และรวมเอาวิถีชีวิตแบบต่างๆ อาทิ ระบบความเชื่อ คุณค่าระบบการดำรงชีวิตระบบการให้การศึกษาและการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งระบบภาษาและวรรณกรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ทางวัฒนธรรมด้วย^{๖๔} นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการชาวไทยกล่าวถึงความหมาย

^{๖๐} วิ.จุ. (บาลี) ๗/๒๐๒/๕๖.

^{๖๑} เจ้าอธิการบุญจันทร์ ธมฺมิสฺสโร (พันสว่าง), “ศึกษาหลักธรรมที่สอดคล้องกับพุทธลักษณะองค์พระพุทธปฏิมากรในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๒.

^{๖๒} สว่าง เลิศฤทธิ และคณะ, **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

^{๖๓} จุฑาพรรธน์ ผดุงชีวิต, **วัฒนธรรมการสื่อสารและอัตลักษณ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

ของวัฒนธรรมอีกหลายท่าน เช่น พระยาอนุมานราชธนกล่าวว่า วัฒนธรรมคือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม วัฒนธรรมคือ วิถีทางแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้^{๖๕} ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ปยุตโต) ยังให้ความหมายของวัฒนธรรมอีกว่า วัฒนธรรมเป็นผลของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคม และหมายรวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ทั้งจิตใจของคน ค่านิยม ระบบคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม แนวความคิดลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ ภูมิปัญญาที่ช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญต่อมาได้^{๖๖} เรื่องความหมายของวัฒนธรรมนั้นยังมีอีกหลากหลายจากนักวิชาการจำนวนมาก ซึ่งมักมีความเกี่ยวข้องคับสังคม การเรียนรู้และการใช้ชีวิตของมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งทำให้สามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องวิถีชีวิต เป็นเรื่องของทุกสิ่งทุกอย่างแห่งชีวิตมนุษย์ หรือที่เรียกว่า วิถีชีวิต (Way of life) เมื่อมนุษย์เริ่มเรียนรู้ธรรมชาติมากขึ้นและเกิดเป็นศาสนาที่มีเหตุผลเข้ามาเป็นแบบแผนและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ความเชื่อศรัทธาในกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาสนาก็กลายมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมที่ทำสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน^{๖๗}

ความเชื่อ เป็นสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโดยตรง เพราะมีวิวัฒนาการมาจากวิถีชีวิตของมนุษย์ถึงความเชื่อจะมีลักษณะของสิ่งที่เป็นนามธรรม แต่มนุษย์ก็ให้ความสำคัญมาโดยตลอด พร้อมทั้งยังมีพิธีกรรมการแสดงออกอย่างชัดเจน เช่น ความเชื่อในการนับถือศาสนา ความเชื่อในเรื่องภูตผี วิญญาณและความเชื่อในเรื่องดินฟ้าอากาศ เป็นต้น ในทางคติชนวิทยา ซึ่งเป็นวิชาแห่งการศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนในลักษณะสังคมที่มีวัฒนธรรมที่ปรากฏเด่นชัดได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่าความเชื่อเกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการแสวงหาคำตอบปรากฏการณ์ธรรมชาติและสิ่งต่างๆ ที่ตนไม่รู้โดยการเดาและเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้เคยได้ฟังมาก่อน บางครั้งก็ดูเป็นเหตุเป็นผลน่าเชื่อถือ บางครั้งก็เกือบจะไร้เหตุผล อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความเชื่อต่างๆ แล้ว จะเห็นว่ามีคามมุ่งหมายแฝงของบรรพบุรุษในการอบรมและการกล่อมเกลาพฤติกรรมของบุคคลในสังคมอย่างแนบเนียน โดยอาศัยความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีรูปแบบสอดคล้องกับความเชื่อและค่านิยมของสังคม^{๖๘} นอกจากนี้หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ได้ทรงอธิบายถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เห็นต่างๆ มนุษย์ย่อมเกลียดทุกข์และรักสุขเป็นธรรมดา^{๖๙} ฉะนั้นเมื่อมี

^{๖๕} บันเทิง พาพิจิตร, **ประเพณีวัฒนธรรมไทยและความเชื่อ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^{๖๖} สายันต์ ไพเราะจิตร์, **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑ - ๒.

^{๖๗} เจ้าอธิการบุญจันทร์ ธมฺมิสฺสโร (พันสว่าง), “ศึกษาหลักธรรมที่สอดคล้องกับพุทธลักษณะองค์พระพุทธรูปปฏิมากรในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๖.

^{๖๘} อารี ถาวรเศรษฐ์, **คติชนวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๙๔.

^{๖๙} พูนพิสมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง, **ตอบปัญญาธรรม : ธรรมะสำหรับชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๗), หน้า ๖๐.

ภัยพิบัติเกิดขึ้น ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็แสดงถึงความรื่นเริงรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการบูชาคุณให้เป็นสิริมงคลแก่ตนตามคติความรู้ความเชื่อในการสมันั้นๆ เป็นยุคๆ มา^{๗๐}

การกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้าอันเป็นองค์พระประมุขแห่งศาสนานั้น หากไม่มีสิ่งเป็นผู้แทนพระองค์ท่านแล้วก็น่าจะไม่เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งก็จะยากที่หาสิ่งยึดเหนี่ยวได้ นี่เป็นจิตวิทยาพื้นฐานแห่งความเป็นจริงตามธรรมชาติของความรู้สึกของอารมณ์คนเราแต่เมื่อเกิดมีองค์พระพุทธรูปปฏิมากรหรือพระพุทธรูปมาประดิษฐานอยู่ตรงเบื้องหน้า มีการจุดธูป จุดเทียนขึ้นบูชา มีการเอาดอกไม้มาบูชา ด้านหน้าของพระพุทธรูป ย่อมมองเห็นภาพและเกิดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาเป็นยิ่งนัก เมื่อเลื่อมใสศรัทธาแล้วการปฏิบัติอะไรก็ตามดูเหมือนจะเป็นไปด้วยดี การโน้มน้าวจิตใจให้เกิดคล้อยตามไปก็เป็นสิ่งที่ง่ายยิ่งขึ้นยิ่งเป็นเหตุเป็นผลและเป็นเรื่องแห่งสัจธรรมความเป็นจริงด้วยอีกอะไรเล่าจะไม่ทำให้ผู้คนแห่แหนกันมานับถือพระพุทธรูปศาสนาเป็นจำนวนมากมายมาเรื่อย ๆ

ยิ่งนานวันไปก็ยิ่งเพิ่มปริมาณมากยิ่งขึ้นเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น เกิดเป็นวัดวาอารามขึ้นด้วย มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส สร้างวัดวาอารามขึ้น มีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ และสิ่งที่เห็นจะขาดเสียมิได้เลยก็ได้แก่ “พระพุทธรูปปฏิมากร” หรือ “พระพุทธรูป” นั่นเอง ซึ่งได้เอาองค์พระพุทธรูปองค์ใหญ่ประดิษฐานเอาไว้เป็นองค์พระประธานในพระอุโบสถ ในพระวิหาร ในศาลาการเปรียญ บางที่ก็เอาองค์พระพุทธรูปไปประดิษฐานเอาไว้ที่เชิงเขากลางแจ้งหรือสถานที่อันเหมาะสมอื่น ๆ แต่ในที่โล่งกว้างปราศจากตัวอาคารใด ๆ ที่ปิดบังแดดลมและฝนฟ้าที่จะมาสัมผัส เพื่อให้มองเห็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่อย่างเด่นชัดได้ในระยะไกล ๆ เพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไปนั่นเอง มีการสร้างพระพุทธรูปกันขึ้นมาตามบ้านเมืองทางใต้ของไทยเราหลายแห่ง ช่างที่ปั้นหล่อพระพุทธรูปก็ได้รับอิทธิพลมาจากยุคสมัยต่าง ๆ เอาแบบอย่างมาจากอินเดียก่อน แล้วก็เอามาสร้างใหม่ตามยุคสมัยตามแบบอย่างของวัฒนธรรมที่มีอยู่

ดังจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า พระพุทธรูปปฏิมากรนั้นมีรูปแบบต่าง ๆ หลายยุคหลายสมัยด้วยกัน เช่น ๑) พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย ๒) พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ๓) พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ๔) พระพุทธรูปสมัยอยุธยา ๕) พระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ และในการออกแบบปั้นหล่อพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น ย่อมมีสัดส่วน มีเค้าของพระพักตร์ ลักษณะองค์แตกต่างกันไปตามความนิยมและเป็นไปตามยุคสมัย เป็นต้นว่าพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนนั้นจะมองดูพระพักตร์ใหญ่ สัน ดูเข้มแข็ง แต่พระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยนั้นปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์อ่อนหวานเช่นเดียวกับลักษณะนิมิตนวลสวยงาม ที่เรียกกันว่า ลักษณะ “หน้านาง” ซึ่งสวยงามยิ่งขึ้น^{๗๑}

สังคมไทยเห็นคุณค่าของพระเครื่องหรือพระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสิ่งที่พึ่งพิงที่ระลึกของชีวิต พระพุทธรูปมีส่วนสร้างสรรค์สังคมไทยให้สงบร่มเย็นและทำให้ประชาชนมีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเป็นสยามเมืองยิ้มมาช้านาน วัฒนธรรมประเพณี พระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมของความสามัคคีของคนในชาติได้เป็นอย่างดี เป็นการแสดงออกถึงวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน

^{๗๐} จีราภรณ์ ภัทรานุกัทร, สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

^{๗๑} เจนจบ ยิ่งสมล, พระพุทธรูปสำคัญในเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๓๗), หน้า ๖๖.

นาน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมีอย่างมากมายทั้งในชีวิตประจำวัน ในวันสำคัญทางศาสนา ในวันสำคัญของท้องถิ่นที่ผูกพันกับพระพุทธรูปรูปแบบของพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติกันในสังคมไทย ส่วนใหญ่จึงมีลักษณะของความเชื่อเกี่ยวกับผีและไสยศาสตร์ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ผสมผสานอยู่ไม่น้อย อย่างเช่น การนับถือในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระเครื่อง การบนบานศาลกล่าวต่อพระพุทธรูปสำคัญ ๆ อย่างหลวงพ่อพระแก้วมรกต หลวงพ่อโสธร ตลอดจนการที่พระสงฆ์บางรูปทำพิธีรดน้ำมนต์ (พราหมณ์) พ่นน้ำหมากเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บหรือปัดเสนียดรึความ การเอ่ยชื่อพระพุทธรูปองค์สำคัญโดยใช้คำนำหน้าว่า “หลวงพ่” นั้น สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งเอาพระพุทธรูปให้มาสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์เพื่อความอบอุ่นใจ มั่นคงทางใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้การทำบุญเลี้ยงพระมักจะต้องจัด “ข้าวพระ” คือ ข้าวปลาอาหารสำหรับเล็ก ๆ เพื่อถวายพระพุทธรูปด้วย ซึ่งหากพิจารณาตามหลักพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธรูปคือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงหลุดพ้นจากโลกนี้แล้วจึงย่อมไม่หิว ไม่กระหาย ไม่หนาว ไม่ร้อน การจัดของเช่นนี้ จึงเหมือนผسانเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเนื้อแท้แล้วศาสนาพุทธมิได้ให้ความสำคัญกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์และอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เน้นการปฏิบัติทางศีลธรรมและการทำจิตให้บริสุทธิ์ โดยมีหลักทั่วไปคือ ทำความดี ละเว้นความชั่ว ชำระจิตใจให้สะอาด และการฝึกสมาธิจนกระทั่งบรรลุถึง “วิมุตติ” คือความหลุดพ้นจากบ่วงกรรมทั้งปวง

๒) ด้านประเพณี ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปมีอย่างมากมายทั้งในชีวิตประจำวัน ในวันสำคัญทางศาสนา ในวันสำคัญของท้องถิ่นที่ผูกพันกับพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปองค์แรกในสมัยพุทธกาล เป็นพระพุทธรูปเหมือนพระพุทธเจ้าองค์แรก มาจากพุทธประวัติตอนทรงห้ามพระแก่นจันทน์ ถึงจะไม่มีปรากฏในบาลีพระไตรปิฎกโดยตรง แต่ก็มีตำนานอ้างว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบของพระพุทธรูป^{๗๒} ซึ่งสร้างกันต่อมาในภายหลังหรือถ้าอีกนัยหนึ่งคือ อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยมีพระบรมพุทธานุญาต และสร้างเหมือนพระพุทธรูป ตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล^{๗๓} จึงเชื่อกันว่า พระแก่นจันทน์เป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่สร้างขึ้นในพระพุทธศาสนาตำนานพระแก่นจันทน์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไป ประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดา ที่ประทับอยู่บนดาวดึงส์ พระเจ้าประเสนทิโกศล ไม่ได้เห็นพระพุทธรูปองค์ชำนาน จึงมีความรำลึกถึงทรงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้น ด้วยแก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะ ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นปฏิสนธิการกับพระพุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปตรัสสั่งให้ พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับเพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งจะได้ใช้เป็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับ

^{๗๒} สุจิตต์ วงษ์เทศ, มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอัมพนาณีสถาน : สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

^{๗๓} สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๓-๕๔.

ไปแล้ว ตำนานนี้อ้างว่าพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบของพระพุทธรูป^{๗๔} และมีข้อมูลเกี่ยวกับตำนานการสร้างพระแก่นจันทน์ ตามที่หลวงจีนผาเหียนได้บันทึกไว้ว่า

ในบรรดาพุทธเจดีย์ที่พระเจ้าอโศกสร้างไว้ หามีพระพุทธรูปไม่ ใช่แต่เท่านั้น แม้อุทเทสิกเจดีย์ที่สร้างกัน เมื่อล่วงสมัย พระเจ้าอโศกแล้วจนราว พ.ศ. ๔๐๐ เช่น ลายจำหลักรูปเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งได้ทำเป็นเครื่องประดับ พระมหาธาตุเจดีย์ดังกล่าวมา ในตอนก่อนทำแต่รูปคนอื่น ตรงไหนจะต้องทำพระพุทธรูป คิดทำรูปอื่น เช่น รอยพระพุทธรูปบาทหรือพระธรรมจักรและพุทธอาสน์ เป็นต้นสมมติแทนพระพุทธรูปทุกแห่งไป

ด้วยเหตุนี้จึงพิสูจน์ให้เห็นว่าประเพณีการสร้างพระพุทธรูปยังไม่มีในสมัยพุทธกาลหรือยังเป็นข้อห้ามอยู่ในมัชฌิมประเทศจนถึงพ.ศ. ๔๐๐ ตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์ น่าจะเกิดขึ้นในสมัยเมื่อมีประเพณีสร้างพระพุทธรูปกันแพร่หลายแล้ว ราวใน พ.ศ. ๗๐๐ หรือ ๘๐๐ ปี^{๗๕}

รูปพระพุทธรูป สร้างขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๗^{๗๖} เล็กน้อย เป็นฝีมือช่างคันธารราฐ (ปัจจุบันอยู่ในเขตปากีสถานและอัฟกานิสถาน) ลักษณะพระพุทธรูปสร้างขึ้นตามจินตนาการของช่างผู้สร้าง เพื่อเป็นพุทธานุสติให้บุคคลที่ได้เห็นแล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้น้อมนำจิตใจให้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธรูป ไม่ใช่สร้างให้เหมือนพระพุทธรูป เมื่อเกิดพระพุทธรูปขึ้นมาแล้ว ครั้งแรกเป็นฝีมือช่างชาวกรีก ต่อมาผู้มีนิยมนสร้างกันแพร่หลาย ช่างชาวอินเดียก็คิดสร้างขึ้นเป็นแบบอินเดีย เหตุนี้เมื่อประเทศต่างๆ ได้แบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปก็คิดแก้ไขดัดแปลง พระพุทธรูปลักษณะไปทีละเล็กทีละน้อย จนเกิดเป็นแบบอย่างเฉพาะตัวของแต่ละสกุลช่างในประเทศนั้นๆ

การสร้างสัญลักษณ์และการสร้างพระพุทธรูปสักการบูชา นั้น นักโบราณคดีได้แสดงทัศนะไว้พอสรุปแบ่งเป็นแบบ ได้ดังนี้^{๗๗}

แบบที่ ๑ แบบสร้างสัญลักษณ์ (พ.ศ. ๑-๖๐๐) ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป มีแต่การสร้างสิ่งแทนซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าตามเหตุการณ์ที่สำคัญ คือ การประสูติ สร้างดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ การตรัสรู้ สร้างพระแท่นและโพธิพฤกษ์เป็นสัญลักษณ์ การแสดงปฐมเทศนา สร้างธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์ การเสด็จดับขันธปรินิพพาน สร้างสถูปเป็นสัญลักษณ์

แบบที่ ๒ แบบสร้างรูปเคารพ (พ.ศ. ๖๐๐- ๑๘๐๐) มีการสร้างพระพุทธรูปสักการบูชา พระพุทธรูปยุคแรกเป็นศิลปะของพวกกรีก แล้วสร้างกันต่อ ๆ มา แบ่งตามสกุลช่างของอินเดีย คือ

๑. สกุลศิลปะแบบคันธารราฐ (พ.ศ. ๖๐๐ - ๑๐๐๐)

๒. สกุลศิลปะแบบมถุรา (พ.ศ. ๗๐๐ - ๘๐๐)

๓. สกุลศิลปะแบบอมราวดี (พ.ศ. ๗๐๐ - ๘๐๐)

^{๗๔} สุจิตต์ วงษ์เทศ, มูลเหตุที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปอัฟกานิสถาน : สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, หน้า ๔.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๕๕.

^{๗๖} ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตั้งแต่มหากษัตริย์ถึงมหาปรินิพพาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

^{๗๗} จิตร บัวบุศย์, สกุลศิลปะพระพุทธรูปในประเทศไทย : มรดกวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุดมศิลป์, ๒๕๐๗), หน้า ๒๑.

๔. สกulptศิลปะแบบคุปตะ (พ.ศ. ๙๐๐ – ๑๑๐๐)
๕. สกulptศิลปะแบบหลังคุปตะ (พ.ศ. ๑๑๐๐ – ๑๒๐๐)
๖. สกulptศิลปะแบบปาละและ เสนะ (พ.ศ. ๑๔๐๐ – ๑๘๐๐)
๗. สกulptศิลปะแบบโจฬะ (พ.ศ. ๑๓๘๙ – ๑๘๒๒)^{๗๘}

ซึ่งปรากฏรูปพระพุทธรูปเจ้าและคาถาโดยย่ออันเป็นคำสอนสำคัญของพระพุทธรูปองค์อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้พบเห็นบังเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือขึ้นอีกครั้ง^{๗๙} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการสร้างพระเครื่องขึ้นมาในยุคนี้มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะจารึกคาถาอันเป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าเพื่อการสืบทอดพระศาสนา มากกว่าการสร้างโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธรูปเจ้าเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา ดังนั้นพระเครื่องจึงจัดเป็น “ธรรมเจดีย์”^{๘๐} ประเภทหนึ่ง ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อการสร้างพระเครื่องได้รับความนิยมแพร่หลายไปสู่ประเทศต่างๆ ก็เกิดความนิยมการสร้างพระเครื่องขึ้น ด้วยเหตุนี้ “คนโบราณจึงชอบสร้างพระเครื่องเป็นจำนวนมากนับตั้งพันตั้งหมื่นแล้วบรรจุไว้ในเจดีย์สถานเป็นการสืบทอดพระศาสนา”^{๘๑}

สรุปว่าพระพุทธรูปศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง เป็นไปอย่างธรรมชาติและอาศัยความศรัทธาชาวพุทธบริษัท เห็นได้จากศิลปะอาศัยธรรมชาติและด้วยฝีมือช่างต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นด้วยศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา และเป็นการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาอีกด้วย การที่ช่างและผู้ศรัทธาจะสร้างศิลปะทางศาสนาขึ้นได้นั้น ต้องนับว่าการช่างฝีมือมีความเจริญรุ่งเรือง ทั้งต้องอาศัยศรัทธาที่แรงกล้าจึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานให้ออกมาอย่างเป็นอมตะได้ ชี้ให้เห็นว่าทั้งหมดนี้เป็นร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธรูปศาสนาในจิตใจของชาวพุทธอย่างแท้จริงและลึกซึ้ง

๓.๕ ความสำคัญของพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทย

เนื่องจากสังคมไทย มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และมีมานานก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน จึงเชื่อคำสั่งสอนของพุทธศาสนาอย่างฝังใจ ได้แก่ เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในการกระทำของมนุษย์ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อในความจริง ตลอดจนเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิฤทธิ์ต่างๆ รูปแบบของประติมากรรม จึงเป็นรูปทรงแห่งวัตถุ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นสิ่งแทน เป็นสิ่งพรรณนาความรู้สึก อุดมคติ และความเชื่อที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรม การสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงความศรัทธาเลื่อมใสต่อพระพุทธรูปเจ้าและเพื่อสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาให้มั่นคงถาวร นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปประเภทที่เรียกว่า พระเครื่อง พระพุทธรูปประเภทนี้ เป็นพระพิมพ์ดินดิบ ดินเผา หรือ เหรียญ เดิมสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ และสิ่งมงคลในเรื่องวิชาจรณะ ความสำคัญของพระเครื่องที่มีต่อสังคมไทย มีดังต่อไปนี้

^{๗๘} ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย และตำนานพระพิมพ์ของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๑,๒๙.

^{๗๙} ยอร์ช เซเดส์,ตำนานพระพิมพ์, (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓),หน้า ๕.

^{๘๐} สมเด็จพระมหาธีรราชูปถัมภ์, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐ - ๒๕.

^{๘๑} หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๐), หน้า ๓๗.

๓.๕.๑. พระเครื่องหรือพระพุทธรูปในฐานะรูปเหมือนแทนองค์พระพุทธรเจ้า พระเครื่องจัดว่าเป็นอุเทสิกเจดีย์ที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้น ทั้งนี้อาจน้อยก็เพื่อเป็นบุญเป็นกุศลต่อตัวผู้สร้าง นอกจากนี้ยังเป็นสิ่งแทนถึงพระพุทธรองค์ พุทธลักษณะที่ปรากฏอยู่บนองค์พระปฏิมาต้องเป็นแบบเดียวกันกับที่พระพุทธรเจ้าพระองค์จริงทรงมี คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่า พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนี้จะถูกต้องตามพุทธลักษณะของพระพุทธรเจ้าพระองค์จริงมากน้อยเพียงใด ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาซึ่งเห็นได้จากคัมภีร์หลายฉบับ จะกล่าวอ้างถึงพระพุทธรเจ้าว่าสมบุรณ์ด้วยมหาบุรุษลักษณะ ซึ่งมีทั้งสิ้น ๓๒ ประการ บางคัมภีร์ได้เพิ่มอนุพยัญชนะอีก ๘๐ ประการ และพระรัศมีแผ่จากพระวรกาย ๑ วา ความในเบื้องต้นเป็นกรอบให้กับช่างผู้สร้างสรรค์พระพุทธรูปขึ้นมา แม้ว่าลักษณะต่างๆ ที่ระบุไว้ในคัมภีร์จะแสดงออกมาในงานศิลปกรรมได้ไม่ครบถ้วน แต่กระนั้นก็อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปทุกองค์ย่อมมีมหาบุรุษลักษณะประการใดประการหนึ่งหรือหลายประการด้วยเสมอ ทั้งนี้เพราะมหาบุรุษลักษณะเป็นลัทธิที่ทำให้พุทธศาสนิกชนทราบได้ว่ารูปเคารพนั้นคือองค์พระศาสดา และยังเป็นสิ่งที่ทำให้เชื่อมั่นได้ว่ารูปดังกล่าวคือองค์พระพุทธรเจ้าอย่างแท้จริง

นอกจากมหาบุรุษลักษณะที่เป็นกรอบความคิดทำให้พุทธศาสนิกชนเชื่อมั่นว่าพระพุทธรูปเป็นรูปเหมือนแทนองค์พระศาสดาแล้ว การแต่งตำนานให้พระพุทธรูปก็ดูเหมือนว่าจะเน้นย้ำให้ผู้คนเชื่อมั่นรูปนั้นๆ เป็นรูปที่เหมือนกับพระพุทธรองค์อย่างพระพุทธรูปทำจากไม้แก่นจันทน์โดยพระเจ้าปเสนทิโกศล หรือแม้แต่พระพุทธรูปในดินแดนไทยสมัยหลังลงมา เช่น พระพุทธสิหิงค์ เป็นต้นตำนานเรื่องพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นเรื่องเล่าที่มีมาแล้วในอินเดียอย่างน้อยก็เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เห็นได้จากบันทึกของภิกษุจีนนามว่า ฟาเหียน (Fa-Hien) ท่านบันทึกถึงเมืองสาวัตถีไว้ตอนหนึ่งว่า เมื่อครั้งพระพุทธรเจ้าทรงเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งไม่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธรองค์มานาน จึงโปรดให้ช่างสลักพระพุทธรูปจากไม้แก่นจันทน์ แล้วนำไปประดิษฐานยังอาสนะที่พระพุทธรองค์เคยประทับอยู่ประจำ ครั้นเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จกลับมาจากสวรรค์เข้าสู่อารามพระพุทธรูปแก่นจันทน์ลุกขึ้นทันทีเพื่อต้อนรับพระพุทธรองค์ แต่พระพุทธรเจ้าทรงตรัสตอบว่า ให้กลับไปยังอาสนะ เมื่อตถาคตเข้าสู่นิพพาน พระพุทธรูปนี้จะเป็นที่พึงให้แก่บริษัทสี่ในการแสวงหาความหลุดพ้น พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์องค์นี้จึงถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรก ซึ่งในสมัยต่อมาได้กลายเป็นต้นแบบในการทำพระพุทธรูปองค์อื่นๆ^{๘๒}

บันทึกของภิกษุจีนนามว่าเหียนจิ่ง เขียนขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ กล่าวถึงพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ต่างออกไปจากหลวงจีนฟาเหียนบ้าง กล่าวคือ พระเจ้าอุเทนราชาแห่งแคว้นโกสัมพโได้สร้างพระพุทธรูปจากไม้แก่นจันทน์ขึ้น ซึ่งเป็นพระปฏิมาที่ภิกษุตรีเมืองต่างๆ จำลองเลียนแบบไปสร้างยังบ้านเมืองตน พระราชาทุกพระองค์ต่างตรัสเป็นเสียงเดียวกันว่าถูกต้องตามพุทธลักษณะที่แท้จริง เหตุในการสร้างสืบเนื่องมาจากครั้งเมื่อพระพุทธรเจ้าทรงเสด็จขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าอุเทนราชาทรงรำลึกถึงพระองค์อย่างยิ่ง จึงทรงอาราธนาพระโมคคัลลานะใช้อิทธิปาฏิหาริย์นำช่างขึ้นไปบนสวรรค์เพื่อจำพุทธลักษณะ จากนั้นช่างจึงจำหลักพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์ ครั้นเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จกลับจากสวรรค์แล้วพระปฏิมานี้ก็ถูกยื่นเพื่อแสดงการต้อนรับ พระพุทธรเจ้าทรงตรัสกับพระพุทธรูปนั้นว่า สักสมณกล่อมเกลามนุษย์โลกเหน็ดเหนื่อยมากใช้ไหม การอบรมกล่อมเกลาลोकด้วย

^{๘๒} Fa-hsien, *The Travels of Fa-hsien (399-414 A.D.), or Record of the Buddhist Kingdoms*, trans. H.A. Giles, (Somerset : D. R. Hillman and Sons Ltd., 1956), p. 30-31.

พุทธธรรมในยุคปลายเป็นสิ่งที่ตกทอดหมายมั่นตั้งใจไว้^{๘๓} โดยความหมายก็คือ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปพระพุทธรูปจะกลายเป็นที่พึ่งของปวงสัตว์โลกแทนพระองค์ เพื่อการเข้าถึงพระธรรมและความหลุดพ้นนั่นเอง

พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์องค์นี้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก เมื่อหลวงจีนเหียนจิ่งเดินทางไปถึงเมืองสวาทถิก็ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปนี้อีกครั้ง ความว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดานั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ข่าวว่าพระเจ้าอุเทนราชาทรงจำหลักพระพุทธรูปด้วยไม้จันทน์พระองค์จึงทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นบ้าง^{๘๔}

เรื่องพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ตามที่ภิกษุจีนทั้งสองบันทึกไว้ปรากฏในวัฏฏังคูลิราชาดก อันเป็นชาดกเรื่องหนึ่งในปัญญาสาตก แต่งขึ้นทางภาคเหนือของประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ โดยพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนา นิยมแพร่หลายในประเทศไทยพม่า ลาวและกัมพูชา^{๘๕} รายละเอียดของชาดกเรื่องนี้ต่างไปจากที่หลวงจีนทั้งสองบันทึกไว้บ้างสรุปความได้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งกรุงสวาทถิเสด็จไปสู่เชตวันวิหารเพื่อจะทรงฟังพระธรรมเทศนาจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คราวนั้นพระพุทธองค์กำลังทรงเสด็จไปยังแห่งหนอื่นเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ พระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อถึงเชตวันวิหารจึงไม่พบพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีความประสงค์จะสร้างพระพุทธปฏิมาให้เป็นรูปแทนองค์พระศาสดา คราใดที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ที่แห่งหนอื่น จะได้มีรูปแทนสำหรับกระทำบูชาให้สมประสงค์ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงสดับตามที่พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชดำริ จึงทรงมีพระพุทธานุญาตให้สร้างพระพุทธปฏิมาได้ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงให้ช่างสร้างพระพุทธรูปโดยใช้ไม้แก่นจันทน์แดงอันประมาณค่ามิได้^{๘๖}

เมื่อสร้างพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์แดงแล้วเสร็จ พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปทอดพระเนตร พระแก่นจันทน์แดงซึ่งประดิษฐานบนบุษบกแก้วอันสูงเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา จึงมีอาการคิดว่า การนั่งอยู่บนที่อันสูงนี้ไม่ควรเพราะพระพุทธองค์ยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ คิดดังนี้ จึงประสงค์จะหลีกลง พระพุทธเจ้าเห็นดังนั้นจึงเหยียดพระหัตถ์ขวา แล้วตรัสห้ามไว้^{๘๗} ข้อความที่ทรงตรัสห้ามสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปได้เป็นอย่างดี ความว่า

^{๘๓} Hiuen Tsiang, Siyuki : Buddhist records of the Western world, translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D.629) trans. Samuel Beal (Delhi : India Offset Press, 1969), p. 235-236.

^{๘๔} ถังซำจั้ง, ถังซำจั้ง: จดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหाराชาวงศ์ถัง, แปลโดย ชิว ซู หลุน (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๕.

^{๘๕} อารักษ์ สังหิตกุล, ปัญญาสาตก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๘๖} อารักษ์ สังหิตกุล, ปัญญาสาตก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๐-๒๙๑.

ดูกรอาวุโส ท่านอย่าลงมาเลย จงนั่งอยู่บนบุษบกเรือนแก้วนั้นเถิดไม่ช้านานเท่าไรตาคตก็จะ
ปรินิพพาน ท่านจงอยู่รักษาพระศาสนาคำสอนของเราไว้เพื่อให้เป็นพินิตานุหิตประโยชน์แก่สัตว์โลกห้ำ
พันพระวัสสา^{๘๘}

จากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าดูกรบพิตรพระราชสมภาร เมื่อ
พระพุทธปฏิมากรประดิษฐานอยู่ในโลกตราบไต่โลกก็ชื่อว่าไม่ว่างเปล่าจากพระพุทธเจ้าตรานั้น พระ
พุทธปฏิมากรนี้ได้ชื่อว่ายังพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นถาวร^{๘๙}

บันทึกของพระภิกษุพาเหียน พระภิกษุเหียนจิง และในวัฏฏังคสิริราชชาดก ซึ่งแม้ว่าจะเป็น
ชาดกที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง แต่กระนั้นเอกสารเหล่านี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของพุทธศาสนิกชนว่า
การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่ครั้งที่พระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์ชีพ วัตถุประสงค์ก็เพื่อ
แทนองค์พระศาสดา ดังความเห็นของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ
ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์ว่า พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์นี้พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้เป็นตัวอย่าง
พระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้เป็นแบบอย่างสร้างต่อไปเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว
และมีนัยสื่อถึงว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระพุทธานุญาตและมีพุทธลักษณะเหมือนพระองค์ เพราะ
สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาลและพระพุทธองค์ก็เคยทอดพระเนตรเห็น^{๙๐}

พระพุทธรูปสำคัญในดินแดนไทยหลายองค์ มีความพยายามอ้างว่ามีลักษณะเหมือนกับพระ
ศาสดาพระองค์จริง เช่น ตำนานพระพุทธรูปสี่องค์ ได้รับรู้ถึงการสร้างพระพุทธรูปสี่องค์ว่าเกิดขึ้นจาก
พระราชา ๓ พระองค์แห่งศรีลังกาต้องการเห็นรูปของพระพุทธองค์ จึงตรัสถามถึงคนที่เคยเห็นองค์
พระพุทธเจ้า มีพยานาคตนหนึ่งกล่าวว่าได้เคยเห็น จากนั้นพยานาคจึงเนรมิตกายของตนเองเป็นรูป
พระพุทธองค์ ครั้นครบ ๗ วัน พยานาคก็ทำให้รูปพระพุทธรูปนั้นหายไป แล้วกำชับว่าโปรดจำพุทธ
ลักษณะอย่างนี้ไว้ พระราชาทั้ง ๓ พระองค์ทรงเลื่อมใสจึงหล่อพระพุทธรูปตามลักษณะที่เห็น
พระพุทธรูปองค์นั้นก็คือพระพุทธรูปสี่องค์นั่นเอง^{๙๑}

นอกจากข้อความที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปเป็นรูปเหมือนขององค์พระศาสดาแล้วใน
คัมภีร์พุทธศาสนายังสื่อให้เห็นว่า พระพุทธรูปก็คือพระพุทธเจ้า สามารถแทนองค์พระพุทธเจ้าได้อย่าง
สมบูรณ์ เช่น อรรถกถาทักษิณาวินัยคสูตร กล่าวถึงการนำพระพุทธรูปมาเป็นประธานในพิธีสงฆ์ ความ
ว่า เมื่อพระตาคตปรินิพพานแล้ว อาจเพื่อถวายเป็นพระสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
หรือ ตอบว่าอาจ อย่างไร ก็พึงตั้งพระพุทธรูปที่มีพระธาตุในฐานะประมุขของสงฆ์ ๒ ฝ่ายในอาสนะ
วางตั้ง ถวายวัตถุทั้งหมดมีทักษิณาทนเป็นต้นแต่พระศาสดาก่อน แล้วถวายแด่พระสงฆ์ ๒ ฝ่าย ทาน
เป็นอันชื่อว่าถวายสงฆ์ ๒ ฝ่าย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยประการฉะนี้^{๙๒}

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

^{๙๐} สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, (พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๕๓-๕๔.

^{๙๑} พระโพธิธรรมาจารย์, **นิทานพระพุทธรูปสี่องค์**, แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มนวิฑูร (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๓๔-๓๗.

^{๙๒} ม.อุ.อ. (ไทย) ๓/๒/๔๐๖.

ในตำนานพระพุทธสิหิงค์ก็มีข้อความที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปสามารถแทนพุทธเจ้าได้อย่างสมบูรณ์เช่นกัน ความว่า

พระพุทธแต่ละองค์ ทรงปลดปล่อยสัตว์โลกให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์นับจำนวน ๒๔ อสงไขย ๖๐๐๐ โภกวิ กับ ๑ แสนคน ส่วนพระพุทธของเราทั้งหลาย ตั้งแต่ตรัสรู้ครั้งแรกจนกระทั่งนิพพาน ได้โปรดสัตว์โลกทั้งหลาย ให้พ้นกิเลสเครื่องผูกมัดเป็นจำนวนสัตว์โลก ๒๐ อสงไขย ๓ ล้าน ๖ แสน ๒ หมื่น๗ พัน โภกวิ ยังขาดอีกประมาณ ๔ อสงไขย จึงจะครบ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงประดิษฐานศาสนาไว้เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลกเหล่านี้ โดยทรงมอบศาสนาอันประเสริฐไว้กับพระพุทธรูปตลอด ๕๐๐๐ ปี แล้วจึงนิพพาน^{๙๓}

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นความสำคัญของพระเครื่องและความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปได้ประการหนึ่ง คือ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นก็คือรูปแทนที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธเจ้าพระองค์จริง และพระพุทธรูปก็คือองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์ การสร้างพระพุทธรูปเป็นประเพณีที่มีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธานุญาตให้สร้างขึ้น การกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปก็เปรียบเหมือนกับการกราบไหว้บูชาพระพุทธเจ้าพระองค์จริงเช่นกัน

๓.๕.๒. คุศลผลบุญในการสร้างพระเครื่องหรือพระพุทธรูป โดยปกติการสร้างศาสนสถานวัตถุไว้กับศาสนานั้น ผู้สร้างย่อมปรารถนาในคุศลผลบุญประการใดประการหนึ่งเสมอ ความปรารถนาของพุทธศาสนิกชนในแต่ละดินแดนหรือแต่ละช่วงเวลาย่อมแตกต่างกันไปไม่มากนักน้อย ซึ่งเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อได้เป็นอย่างดีหากกล่าวเฉพาะในประเทศอินเดีย ความปรารถนาในคุศลผลบุญของการสร้างศาสนสถานวัตถุซึ่งรวมถึงพระพุทธรูปนั้น มีตัวอย่างให้เห็นมากมาย เช่น บันทึกของพระภิกษุเหียนจ่งท่านกล่าวถึง การต่อเติมวิหารมหาโพธิ์ของพราหมณ์สองพี่น้องซึ่งเดิมนับถือพระศิวะไว้ว่าพราหมณ์สองพี่น้องได้เดินทางไปยังที่สถิตแห่งองค์พระศิวะเพื่อขอพรตามใจปรารถนา พระศิวะตรัสกับพราหมณ์ว่า การสมหวังในเรื่องใด ๆ ต้องพึงบุญกุศล ใ้ว่าขอพรใดแล้วจะได้ตั้งใจปรารถนาทุกประการ พระศิวะได้แนะนำพราหมณ์ต่อไปว่า ให้สร้างวิหารและขุดสระน้ำที่บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ เพื่อเป็นการสร้างบุญกุศล พราหมณ์ได้ปฏิบัติตามคำแนะนำและบังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต่อมาภายหลังจึงปรากฏว่าทั้งคู่ประสบความสมหวังทุกประการได้เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของพระมหากษัตริย์^{๙๔}

ความเชื่อเช่นว่าข้างต้นนี้เป็นมรดกที่ตกทอดต่อมารุ่นแล้วรุ่นเล่า แม้ว่าพุทธศาสนาจะแผ่ออกมานอกประเทศอินเดียแล้วก็ตาม ทว่าความเชื่อดังกล่าวยังคงฝังแน่นลึกอยู่ เช่นชาดกเรื่องวัฏฏังคุลีราชชาดก อันเป็นหนึ่งในชาดกที่รวมไว้ในปัญญาสาตกซึ่งแต่งขึ้นในอาณาจักรล้านนา ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าจะโดยดินเหนียว ศิลาโลหะ หรือทองแดงก็ตามว่า จะมีแต่ความสุข คิดสิ่งใดจะสมความปรารถนา และจะได้เกิดบนสวรรค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

^{๙๓} พระโพธิ์รังสี, นิทานพระพุทธสิหิงค์, แปลโดย ร้อยตำรวจโท แสง มณีวิฑูร (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๓๔.

^{๙๔} Hiuen Tsiang, Siyuki : Buddhist records of the Western world, translated from the Chinese of Hiuen Tsiang (A.D.629) trans. Samuel Beal (Delhi : India Offset Press, 1969), p. 119-120.

ผู้ที่ได้สร้างทำพระพุทธรูปปฏิมากรแล้วนั้น จะมีแต่ความสุขเป็นเบื้องหน้า แม้จะปรารถนาผลอันใด ก็จักได้ผลอันนั้นสำเร็จดังมโนปรารถนา...ครั้งเมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ได้สร้างกุศลบำเพ็ญพระบารมีมาในกาลก่อน ได้เห็นนิ้วพระหัตถ์พระพุทธรูปปฏิมากรซึ่งทำด้วยดินเหนียวอันหักขาดไปนิ้วหนึ่ง จึงนำเอาดินเหนียวมาปั้นทำให้บริบูรณ์เป็นปรกติ... ครั้นทำลายเบญจขันธ์ ก็ได้ขึ้นไปเสวยสมบัติในสวรรค์สักคโลก...ครั้นจุติจากสวรรค์ก็ได้มาบังเกิดเป็นบรมกษัตริย์...^{๙๕}

จาริกในสมัยสุโขทัยก็ได้เผยให้เห็นถึงความปรารถนาในกุศลผลบุญที่จะได้รับเมื่อสร้างพระพุทธรูปไว้เช่นกัน ความปรารถนาหลักของพุทธศาสนิกชนสมัยนี้คือ ต้องการให้กุศลผลบุญที่ทำได้ยังผลให้ได้เกิดในยุคของพระศรีอารียหรือเป็นอานิสสงฆ์แผ่ไปยังบุคคลต่างๆ หรือให้ได้เกิดบนสวรรค์^{๙๖} อนึ่ง สำหรับการสร้างพระพิมพ์เป็นเรื่องของพุทธศาสนาเท่านั้น แรกเริ่มเกิดขึ้นจากประเพณีการจาริกยังสังเวชนียสถาน พุทธศาสนิกชนที่เดินทางไปยังสังเวชนียสถานนั้นย่อมต้องการของที่ระลึกถึงการเดินทางไปเยือน จึงเกิดการทำพระพิมพ์ประทับสัญลักษณ์แทนแต่สังเวชนียสถานแต่ละแห่งพุทธศาสนิกชนที่ตรัสรู้ได้แก่ต้นโพธิ์เมืองพาราณสีสถานที่ปฐมเทศนาได้แก่ธรรมจักรเมืองกุสินาราสถานที่ปรินิพพานได้แก่สถูปส่วนกบิลพัสดุ์ไม่ทราบว่าจะเป็นสิ่งใด พระพิมพ์ในระยะแรกเริ่มจึงสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงสังเวชนียสถานนั่นเอง^{๙๗} ต่อมาเกิดความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปตลอดจนรูปเคารพอื่นๆ เป็นมูลเหตุให้เกิดกุศลผลบุญ แต่ทว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยสำริด โลหะ ไม้หรือหิน เป็นของที่ทำกันไม่ได้ทั่ว คนไม่มีทรัพย์จึงสร้างพระพุทธรูปด้วยก้อนดิน จึงเป็นที่มาของการทำพระพิมพ์เพื่อบุญกุศลเพราะไม่ต้องสิ้นเปลืองทรัพย์สิน และยังลามารถทำได้ครั้งละมาก ๆ^{๙๘}

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความสำคัญกุศลผลบุญในการสร้างพระเครื่องหรือพระพุทธรูป ความเชื่อในการสร้างปูชนียสถานวัตถุในพุทธศาสนา ซึ่งรวมไปถึงพระพุทธรูปและพระพิมพ์ ผู้สร้างย่อมมีความปรารถนาให้เป็นกุศลผลบุญแก่ตนเองในทางใดทางหนึ่งเสมอ พระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องเตือนใจ เช่น ทำให้มีสติรู้ระลึกในการทำมาตงอยู่ต่ออย่าเผลอไปทำความชั่ว มีความละเอียดใจของตนเอง รู้จักอดทนต่อการทำงาน ทำความดี ไม่ย่อถ่ออ่อนแอ แต่เข้มแข็งมีที่พึ่งทางใจ มีการใช้หลักสมาธิจากการอาราธนาพระเครื่อง และควบคุมตัวเองไม่ละเมิดต่อศีลธรรม โดยมีความศรัทธาและเชื่อว่าพระเครื่องที่ตนสวมใส่อยู่นั้น พระเครื่องนำมาใช้ในฐานะเป็นวัตถุมงคลที่มีผลต่อความมั่นใจในการปฏิบัติงาน เช่น แคล้วคลาดปลอดภัย เมตตามหานิยม เป็นเสน่ห์แก่ผู้พูดคุยด้วย ทำให้คนรักคนเห็นใจ ทำงานได้สะดวกไม่ติดขัด ไปสถานที่แห่งใดก็ปลอดภัยปราศจากอุบัติเหตุเพศภัยร้ายต่างๆ เป็นต้น

๓.๖ สรุป ความสำคัญของพระเครื่อง

^{๙๕} อารักษ์ สังหิตกุล, ปัญญาสาตก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๒ - ๒๙๓.

^{๙๖} กรมศิลปากร, จาริกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๕.

^{๙๗} ยอช เซเดส์, ตำนานพระพิมพ์ พุทธศิลปะในประเทศไทย และตำนานพระพุทธรูป, (พระนคร : รัชดารมภ์การพิมพ์, ๒๕๐๘.), หน้า ๑-๓.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓ - ๔.

ความเป็นมาของพระเครื่องที่ปรากฏในประเทศไทย ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนเอเชียอาคเนย์ คือสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พุทธศักราช ๒๗๐) ภายหลังเมื่อพระองค์ทางเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ มีพระโมคคัลลีบุตรเป็นประธานพร้อมพระอรหันต์สาวกจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ณ เมืองปาฏลิบุตร ความเป็นมาแบ่งตามสมัยได้ดังนี้ **สมัยสุวรรณภูมิ** การเข้ามาของพระพุทธศาสนา คงเป็นช่วงเริ่มต้นของการหยั่งรากของพระพุทธศาสนาเพราะยังไม่สามารถหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ระบุเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศิลป์ นอกจากพบเสาศาสนาธรรมจักร ที่จารึกไว้ว่า “เย ธมมา เหตุปุปภา..... เอว วาที มหาสมโณ” ทำด้วยศิลาแผ่นใหญ่ที่นครปฐม แต่น่าเชื่อว่าเป็นคติธรรมและเป็นรากฐานในการดำรงชีวิตของกลุ่มชนสมัยสุวรรณภูมิ **สมัยทวารวดี** แบ่งออกเป็น ๓ ยุค ดังนี้ (๑) ทวารวดีตอนต้น ส่วนใหญ่สร้างด้วยหินขนาดใหญ่ มีลักษณะคล้ายพุทธรูปในสมัยคุปตะของอินเดีย (๒) ทวารวดีตอนกลาง การสร้างมีความประณีตกว่าตอนต้นมาก (๓) ทวารวดีตอนปลาย เป็นลักษณะผสมผสานกันระหว่างศิลปะศรีวิชัยและอุททอง ในอาณาจักรทวารวดีนั้น ไม่มีแต่เฉพาะพระเครื่องหรือพระพุทธรูปที่ทำตามแบบอย่างฝีมือช่างอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะเท่านั้น ยังมีของโบราณเก่าก่อนสมัยนี้ขึ้นไปอีกมาก เช่น สิ่งของที่ทำเป็นอุเทสิกเจดีย์ตามคติครั้งพระเจ้าอโศกก่อนมีพระเครื่องหรือพระพุทธรูป ได้แก่ เสมาธรรมจักรกับกวาง แท่นหินอันเป็นอาสนบูชารอยพระพุทธบาท และสถูป เป็นต้น **สมัยศรีวิชัย** พระเครื่องหรือพระพุทธรูปในยุคนี้จะมีพุทธลักษณะแบบเดียวกับพระเครื่องหรือพระพุทธรูปสมัยอุททอง และพระพุทธรูปพะเยา อันเป็นแบบร่วมสมัยกับศิลปะแบบปาละซึ่งในอินเดียจะมีลักษณะเป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ส่วนพระเครื่องหรือพระพุทธรูปยุคศรีวิชัยนี้ พระพุทธรูปจะนั่งขัดสมาธิราบเป็นพระปางมารวิชัย จำหลักหินเนื้อละเอียด มีฐานสูง ที่ฐานมีรูปจำหลักนูนเป็นสิ่งหีบแบบปาละ หางงอเป็นเส้นลวดขด สังฆาฏีปลายตัดเป็นเส้นใหญ่ พระหัตถ์ขวามีนั่งวางเหมือนศิลปะปาละ **สมัยลพบุรี** พระเครื่องหรือพระพุทธรูปในสมัยลพบุรีนี้ เป็นฝีมือช่างขอมทำตามคติพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้รับมาแต่สมัยทวารวดี และมหายานครั้งสมัยศรีวิชัย และขอมที่ได้นำมาแต่กัมพูชาอีก ลักษณะพระพุทธรูปพระเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนสมัยทวารวดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง เช่น เป็นก้นหอยบ้างเป็นฝ่าชีครอบบ้าง เป็นมงกุฎเทวรูปบ้าง เป็นดอกบัวมีกลีบรอบ ๆ บ้าง จะมีไรพระศกเสมอกันแต่จะใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศกมีหลายแบบ เป็นต้น **สมัยเชียงแสน** พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของฝีมือช่างไทยซึ่งได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่โบราณ มีพบทั่วไปในมณฑลพายัพ แต่ที่พบในเมืองเชียงแสนเก่าเป็นชนิดฝีมือช่างดีงามกว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆ ทางโบราณคดีจึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยหนึ่ง แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ ๑) สมัยเชียงแสนยุคแรก ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย สมัยราชวงศ์ปาละ ๒) สมัยเชียงแสนยุคหลัง การสร้างพระพุทธรูปในยุคนี้ ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปแบบสุโขทัย พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยเชียงแสนมี ๖ ปาง คือ ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางอุ้มบาตร ปางประทับรอยพระพุทธบาท ปางไสยาสน์ และ ปางนั่งห้อยพระบาท

วิธีการปฏิบัติต่อพระเครื่อง คนไทยเรานั้น เวลารู้สึกไม่สบายใจหรือมีปัญหาใด ๆ ก็มักจะนึกถึงวัดนึกถึงพระก่อนเสมอ ความเชื่อเหล่านั้น เป็นพลังใจอันแรงกล้าที่จะทำให้เผชิญกับภาวะทางอารมณ์ที่สร้างความหวั่นไหว สิ่งเหล่านี้ เกิดจากการนับถือศาสนาด้วยความศรัทธา เชื่อว่าพระคุ้มครองได้เครื่องรางของขลังต่าง ๆ รวมไปถึงพระเครื่องจึงกลายเป็นตัวแทนความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้น

เพื่อใช้เคารพบูชา กราบไหว้ หรือให้ช่วยคุ้มครอง และเวลาเกิดปรากฏการณ์ที่หาเหตุผลมาอ้างไม่ได้ ก็มักเชื่อกันว่า เป็นปาฏิหาริย์ของพระเครื่องนั้น จากคติความเชื่อของไทยถือว่า พระช่วยได้ ไปที่ใดย่อมมีพระไปกับตนด้วยความนิยมนพระเครื่องจึงกลายเป็นกำลังใจอันสำคัญและฝังอยู่ในจิตใจของคนไทยส่วนหนึ่งด้วย **การสักการบูชา** การบูชาพระรัตนตรัย พระรัตนตรัย เปรียบได้กับแก้ว ๓ ประการ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และ พระสงฆ์ จัดเป็นที่พึ่งที่ระลึกอย่างสูงสุดของพุทธศาสนิกชนทั่วไป การเคารพ นอบน้อม จัดเป็นบุญข้อหนึ่งชื่อ "อปจายนมาย" เป็นบทเริ่มต้นของพุทธศาสนิกชน ในพิธีทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำวัตรสวดมนต์ธรรมดาของส่วนตัว หรือ ส่วนรวม และในการประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลน้อยใหญ่ ชาวพุทธที่ปฏิบัติได้ชื่อว่าสักการะ เคารพ บูชา พระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และการปฏิบัติบูชา ก็เป็นการบูชาที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเป็นการปฏิบัติที่เกิดเพราะแรงศรัทธา เช่นการสมาทานศีล ๕ การรักษาศูโบสถ การเจริญภาวนาส่งเหล่านี้เป็นการบูชาที่ชาวพุทธควรกระทำอย่างแท้จริงเพราะผลที่เกิดจากการปฏิบัติย่อมมีแก่ผู้ปฏิบัติเอง เป็นประโยชน์โดยตรงส่งผลให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ไม่มีการเบียดเบียนกันและกันและเป็นประโยชน์ในโลกหน้าอีกด้วย ความเชื่อในสังคมไทยนั้นจะเห็นได้ว่า พระเครื่องเป็นส่วนที่ทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนา และการเผยแพร่ธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต้องเบียดเบียนประเด้น จากการที่ในช่วงแรกยังไม่มีพระพุทธรูปมาแทนองค์พระบรมศาสดาของชาวพุทธ แต่เมื่อได้มีการสร้างเพื่อให้หมู่พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้บูชาแล้ว นับแต่นั้นมาทำให้วิชาไสยศาสตร์ เริ่มเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นต่อพระพุทธศาสนา และเมื่อพระพุทธรูปทั้งหลายกลายมาเป็นพระบูชาและพระเครื่อง พระสงฆ์สาวกที่เดิมต้องทำหน้าที่ประกาศศาสนาธรรมเพียงประการเดียว ก็ได้มาเป็นผู้ใช้พลังปลุกเสก สร้างพระบูชา เจริญตะกวด น้ำพระพุทธรูปและสักยันต์ลงบนหน้าทอง แทนการมุ่งประกาศศาสนา แต่บางครั้งก็เป็นการสนองความต้องการของสังคมที่ต้องการที่พึ่งอันเป็นรูปธรรม **อานิสงส์การสร้างพระเครื่อง** อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปมีมากมายอันเป็นความเชื่อแต่โบราณกาลว่า แม้ตายจากโลกนี้แล้วก็จักไปบังเกิดในสุคติ เสวยสุขบนสวรรค์ มีบริวารมาก บ้างก็กล่าวว่า แม้อยู่ในโลกมนุษย์ก็จะเป็นที่สรรเสริญของคนทั่วไป มีคนรักใคร่นับหน้าถือตา ภัยอันตรายไม่กล้ากราย ด้วยอานิสงส์ดังกล่าวนี้ ตั้งแต่สมัยโบราณกาล คนไทยจึงนิยมสร้างพระพุทธรูปอย่างต่อเนื่องจนถึงยุคปัจจุบัน การจัดสร้างพระพุทธรูปและสิ่งพิมพ์เป็นกุศลดังกล่าว ฉะนั้น ในงานวันเกิด งานมงคลต่าง ๆ การฉลองยศหรือตำแหน่ง การทำบุญ สะเดาะเคราะห์ หรือขอพร การขอขมาลาบาปตลอดจนการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น หากได้สละทรัพย์เงินทองเพื่อจัดกิจการดังกล่าวด้วย ก็จะเป็นผลอานิสงส์สืบต่อไป **อานิสงส์การสักการบูชา** อานิสงส์การสักการบูชา ผู้ที่ทำการสักการบูชาจะได้รับอานิสงส์ ผลบุญที่ยิ่งใหญ่มากๆ แก่ผู้นั้น คือ ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหนๆ จะเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยสติปัญญา รูปโฉมงาม และมีทรัพย์เงินจะมีคนรอบข้างหรือเหล่าบริวาร คอยช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเสมอๆ เป็นผู้ที่มีจิตใจงดงาม จะได้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า ที่ไม่ว่าจะคิดหรือจะทำการใดๆ ก็พบแต่ความสำเร็จเสมอๆ ทำให้ผู้อยู่ได้ปกครองเคารพนับถือ ยอมรับเชื่อฟังนอกจากนี้ยังเป็นนักคิด เป็นคนที่ฉลาดในการวางแผน มักรู้ทันเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งใครที่ทำความดี ด้วยการสร้างพระพุทธรูป นั้นจะจะได้รับอานิสงส์ผลบุญ ที่กล่าวนี้ไป ทำให้ชีวิตนั้นมีแต่ความสุขสบายเหลือล้นทีเดียว คตินิยมของพุทธศาสนิกชนเชื่อว่า อานิสงส์สร้างพระได้ชื่อว่าเจริญกรรมฐานข้อพุทธานุสสติ และเป็นการบูชาพระรัตนตรัยสร้างบุญกุศลที่มั่นคงถาวรชั่วนิรันดร์กาล ทั้งแก่ตนและแก่บุคคลผู้ร่วมอนุโมทนาสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ไพศาลไปได้ไกล ได้

ร่วมกิจกรรมอันจักนำประโยชน์สุขสู่ตนและสู่สังคม ความสำคัญกุศลผลบุญในการสร้างพระเครื่องหรือพระพุทธรูป ความเชื่อในการสร้างปูชนียสถานวัตถุในพุทธศาสนา ซึ่งรวมไปถึงพระพุทธรูปและพระพิมพ์ ผู้สร้างย่อมมีความปรารถนาให้เป็นกุศลผลบุญแก่ตนเองในทางใดทางหนึ่งเสมอพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องเตือนใจ เช่น ทำให้มีสติรู้ระลึกในการทำมาค้าอยู่ดีอย่าเผลอไปทำความชั่ว มีความละเอียดใจของตนเอง รู้จักอดทนต่อการทำงาน ทำความดี ไม่ย่อถ้ออ่อนแอ แต่เข้มแข็งมีที่พึ่งทางใจ มีการใช้หลักสมาธิจากการอาราธนาพระเครื่อง และควบคุมตัวเองไม่ละเมิดต่อศีลธรรม โดยมีความศรัทธาและเชื่อว่าพระเครื่องที่ตนสวมใส่อยู่นั้น พระเครื่องนำมาใช้ในฐานะเป็นวัตถุมงคลที่มีผลต่อความมั่นใจในการปฏิบัติงาน เช่น แคล้วคลาดปลอดภัย เมตตามหานิยม เป็นเสน่ห์แก่ผู้พูดคุยด้วย ทำให้คนรักคนเห็นใจ ทำงานได้สะดวกไม่ติดขัด ไปสถานที่แห่งใดก็ปลอดภัยปราศจากอุบัติเหตุเพศภัยร้ายต่างๆ เป็นต้น